

RADOVI
Zavoda za znanstveni rad
HAZU Varaždin

UDK 395.5(044)-05Jagić, V.
Pregledni članak
Review

ANDELA FRANČIĆ
Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet
afrancic@ffzg.unizg.hr

Primljeno: 10. 04. 2024.
Prihvaćeno: 23. 10. 2024.

DOI: <https://dx.doi.org/10.21857/90836c2j8y>

POGLED NA INVOKACIJSKE POZDRAVE U KORESPONDENCIJI VATROSLAVA JAGIĆA

U radu se analiziraju invokacijski pozdravi u pismima uvrštenim u knjigu *Korespondencija Vatroslava Jagića. Knjiga 1.* (Zagreb, 1953.). Riječ je o 500-tinjak pisama kojima je Jagić pošiljatelj ili primatelj. Nakon kratkoga uvodnog dijela slijedi ispis i tablični prikaz invokacijskih pozdrava te osvrt na njihove strukturne, jezične i pravopisne značajke, kao i usporedba s invokacijskim pozdravima u vrelima čiji su pretežiti dio Jagićeva pisma i pisma Jagiću pisana ruskim jezikom. Završni je dio rada sažet prikaz bitnih značajki invokacijskih pozdrava u promatranoj knjizi Jagićeve korespondencije, njihove ovisnosti o recipijentu i uklopljenosti u onovremenu epistolografiju.

Ključne riječi: korespondencija; invokacijski pozdravi; Vatroslav Jagić.

1. UVOD

1.1. POZDRAV U KOMUNIKACIJI

Svaka je komunikacija, bila ona verbalna ili neverbalna, odrazom komunikacijskoga konteksta i vremena u kojemu se odvija. Bitnom sastavnicom komunikacijske kulture (komunikacijskoga društvenog bontona, kulturnoga ophođenja) jesu i pozdravi, svojevrzne univerzalije uvjetovane kulturološkim i sociološkim značajkama društva i vremena svojega nastanka. Pozdravi su dosad bili temom više radova hrvatskih znanstvenika,¹ koji su se većim dijelom bavili njima kao sastavnicama usmene komunikacije. S toga je motrišta proizišla i definicija prema kojoj “pozdrave

možemo definirati kao *ritualizirane sociološki i kulturno utemeljene verbalno-ne-verbalne dijaloške oblike afektivnih odnosa u komunikacijskoj situaciji privremeno-ga susreta dviju ili više osoba*². Pozdravi su, dakle, bitno ovisni o mediju kojim se izražavaju. Za razliku od višeslojne usmene komunikacije, u kojoj je govoreni verbalni izričaj popraćen neverbalnim – auditivnim i vizualnim – vrednotama govornoga jezika,³ pisana je komunikacija svedena na svoju verbalnu komponentu, na napisanu riječ čija se denotativna i konotativna značenja aktualiziraju ovisno o danom kontekstu. Pismo je pisana poruka relativno ograničene dužine koju pošiljatelj (adresant, emitent) šalje fizički udaljenom primatelju (adresatu, recipijentu). Pišući pismo, komuniciramo s nenazočnim primateljem poruke, koji će tu poruku pročitati s odmakom u odnosu na vrijeme njezina nastanka.

Epistolarna se tradicija može pratiti od antike. Antička epistolarna teorija ostala je na rubovima formalnoga retorskog obrazovanja⁴ te iz toga razdoblja “ne postoje zasebni epistolarni priručnici koji se bave isključivo teorijom pisma, kakve mnogo kasnije nalazimo u srednjem vijeku i u periodu humanizma i renesanse”⁵.

¹ Istraživanjima pozdrava u hrvatskom jeziku s različitih aspekata bavili su se: Maja BRATANIĆ (“Bok, gospođo profesor!” (O nesigurnosti u porabi pozdravnih formula u suvremenom hrvatskom jeziku”, *Teorija i mogućnosti primjene pragmatolingvistike*, Zbornik radova sa savjetovanja HDPL održanog 7. i 8. svibnja 1999. godine u Opatiji, Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, ur. Lada BADURINA i dr., Zagreb–Rijeka, 1999, 103–114.), Zrinjka GLOVACKI-BERNARDI (“Pozdravljanje i oslovljavanje u svakodnevnom razgovoru”, *Proizvodnja i percepcija govora. Profesoru Damiru Horgi povodom njegovoga sedamdesetog rođendana*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za fonetiku, Odjel za fonetiku Hrvatskoga filološkog društva, ur. Vesna MILDNER i Mario LIKER, Zagreb, 2010, 396–405), Neda PINTARIĆ (*Pragmemi u komunikaciji*, Zavod za lingvistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2002.), Dubravka SMAJIĆ i Irena VODOPIJA (“Pozdrav i odzdrav kao elementarni pragmemi jezičnoga bontona”, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, *Pannoniana: časopis za humanističke znanosti*, 1, Osijek, 2016., 82–90). O njihovu leksikografskom opisu pisali su Neda IVANETIĆ (“Pozdravne formule u rječnicima”, *Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Razred za filološke znanosti, Filologija*, 36–37, Zagreb, 2001., 221–234), Goranka BLAGUS BARTOLEC (“Pozdravi kao leksikografske jedinice”, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 38 (1), Zagreb, 2012., 19–36) te Bernardina PETROVIĆ, Maja MATIJEVIĆ i Lobel FILIPIĆ (“O leksikografskom opisu pozdravnih obrazaca u hrvatskom jeziku”, *O jeziku zboriti. Zbornik radova u čast prof. dr. sc. Nedi Pintarić Kujundžić*, FF press, ur. Ivana VIDOVIĆ BOLT, Ivana ČAGALJ i Miroslav HRDLIČKA, Zagreb, 2023., 355–362).

² N. PINTARIĆ, *Pragmemi u komunikaciji*, 122.

³ N. PINTARIĆ (Isto, 105) o pozdravima koji osim jezičnoga (leksičkoga) dijela uključuju i nejezične ili neverbalne elemente, govori kao o gestoleksemima ili gestoslovima.

⁴ Pismo se u antičkim epistolografskim počecima smatralo biranim jezičnim izrazima oblikovan pismovni razgovor u kojemu autor pisma “razgovara” s odsutnim sugovornikom (Dubravka BREZAK-STAMAC, “Književno-povijesni pregled poslanica u stihu i prozi u povijesti europskoga pjesništva od antike do renesanse”, Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i Odjel za rusistiku, *Croatia et Slavica Iadertina*, VIII/II, Zadar, 2012., 434).

⁵ Slobodanka PRTIJA, *Kako su Grci i Rimljani pisali pisma: Antička epistolarna teorija*, Udruženje za

Primjeri pisama katkad su sastavnicama normativnih priručnika hrvatskoga jezika, npr. Blaž Tadijanović u svojem jezičnom priručniku *Svašta po malo iliti kratko složenje imena i riči u ilirski i njemački jezik* (1761.) donosi obrasce pisama i primjere oslovljavanja, uzorke pisama sadrže i gramatika *Nova ričoslovica ilirička* Šime Starčevića (1812.) te aneksni rječnik *Anhang zur Grammatik der kroatischen Mundart* (1840.) Ignaca Kristijanovića.⁶

U drugoj polovici 19. stoljeća u školama Hrvatske i Slavonije postojala je posebna vrsta pomoćnih udžbenika – pismovnici – kojima se poučavala funkcionalna pismenost, tj. sastavljanje različitih vrsta tekstova, uz ostalo i pisama. Polazeći od njemačkoga izvornika, prvi je hrvatski pismovnik (1852.) sastavio Stjepan Ilijašević. U tom razdoblju pismovnike pišu i Ivan Filipović (1868.) te Mirko Tkalec i Antun Pechan. Filipovićev je pismovnik 1878. objavljen uvezan sa *Slovnícom hrvatskom* Adolfa Vebera Tkalčevića.⁷

Uzorke obrazaca poslovnoga pisma, molbe, žalbe i prijave na natječaj nalazimo i u suvremenom normativnom priručniku – *Hrvatskom pravopisu* Lade Badurine, Ivana Markovića i Krešimira Mićanovića (2007.).

Pisma istaknutih osoba iz prošlosti važan su historiografski izvor. Ona sadržavaju brojne podatke koji svjedoče o životu i radu tih osoba, o životu i radu onih kojima su upućena, ali i o svekolikim prilikama (kulturnim, društvenim, političkim i ostalim) u vremenu svojega nastanka.⁸

filozofiju i društvenu misao, Banja Luka, 2016., 7.

Autor jednoga renesansnog epistologrfskog priručnika – *Modus epistolandi* – jest hrvatski latinist Franjo Niger (1452. – 1523.). Niger navodi dvadeset vrsta pisama te daje upute za sastavljanje i oprimjeruje svaku pojedinu vrstu. Prvo izdanje toga priručnika tiskano je 1488. u Veneciji, a njih 70-ak kasnijih u mnogim gradovima diljem Europe (zanimljiv je podatak da djelo nijednom nije tiskano na hrvatskom tlu). Primjerci *Modus epistolandi* danas se nalaze u brojnim knjižnicama ne samo Europe nego i Amerike. I Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu može se pohvaliti četirima primjercima, od kojih su dva inkunabule (Lucija KREŠIĆ NACEVSKI, "Hrvatski latinist Franjo Niger i njegov *Modus epistolandi* – renesansni europski bestseller", *Studia Classica Anniversaria*, Прилози од међународната научна конференција одржана по повод 70 години од Институтот за класични студии 22-23 ноември 2016, Филозофски факултет, Скопје, 2017., 245–256). U književnosti se pojavljuje pismo kao književna vrsta (bilo u stihovanom ili u proznom obliku), pisana epistolarnim (pod)stilom. Taj aspekt epistole nije predmetom ovoga rada iako bi se usporedbom pojedinih formalnih elemenata mogle povući usporedbe – iščitati sličnosti i razlike.

⁶ Kristijanović će, nastojeći poučiti širi krug recipijenata "navuku od pisanja listov", primjere pisama uvrstiti i u svoj kalendar *Danica zagrebečka*.

⁷ Ivan MARKOVIĆ, "Hrvatski pismovnici u 19. stoljeću", *Hrvatski jezik: povijest i uloge nastavnog predmeta*, Zbornik radova sa Znanstvenoga skupa Hrvatski jezik: povijest i uloge nastavnog predmeta održanoga 1. i 2. srpnja 2022. u Zagrebu, Hrvatsko filološko društvo, ur. Ana ČAVAR i Lahorka PLEJIĆ POJE, Zagreb, 2023., 91–108. Valja imati na umu da primjeri pisama iz gramatika i inih jezičnih priručnika nisu zapisi realne jezične uporabe, već je riječ o preporukama njihovih autora koje oni smatraju primjerenim u određenim situacijama.

Invokacijski pozdravi – početni dio svake uljuđene komunikacije, eksplicitni i formulaični izrazi kojima nas autor uvodi u nastavak pisma – u korespondenciji Vatroslava Jagića, velikana europske slavistike, tema su ovoga rada.

1.2. IZVORI GRAĐE I CILJ RADA

Svjedočanstvo o svojem životu (od darovitoga sina varaždinskoga čizmara, preko gimnazijskoga profesora u Zagrebu, do sveučilišnoga profesora u Odesi, Berlinu, Sankt Peterburgu i Beču) ostavio je sam Jagić, a o njegovu impozantnu djelu mnogo je dosad napisano. “On je sâm toliko napisao, da bi njegova sveukupna djela, kada bi se prešampala, dala – kako je jedan njegov životopisac izračunao – cijelu priručnu biblioteku od 100 knjiga po 200 strana (= 20 000 strana)”⁹ U tu “biblioteku” nije uključena bogata korespondencija. Impresioniraju brojke vezane uz nju – “dopisivao [se] sa preko 1300 korespondenata (ne računajući ovamo njegovu užu rodbinu, zatim udruženja, akademije i sl.) [...] s nekima od njih izmijenio je do 400 i više pisama [...]. A to je, sudeći po onomu što je ostalo, samo dio njegove korespondencije, jer sva pisma nije čuvao, a neka su se i seljenjem izgubila”.¹⁰ Ta su pisma nesumnjivo dragocjen prinos hrvatskoj epistolografiji te osobito važno vrelo podataka za proučavanje Jagićeva života i rada, upotpunjujući pojedinostima Jagićevu autobiografiju¹¹ u koju je također uvršteno mnogo pisama, cjelovitih ili njihovih dijelova. Na činjenicu da katkad pisma otkrivaju štošta što u stručnim i znanstvenim tekstovima njihovih autora promakne, upozorava Stjepan Damjanović: “U tekstovima u kojima se autori slabije kontroliraju, u kojima su spontaniji no obično, pri pisanju kojih slabije djeluje samocenzura, a takvi su tekstovi pisama, možemo naći nijanse koje u drugim tekstovima ne nalazimo i kadšto otkriti ono što je u historiografskim i filološkim radovima skriveno”.¹²

Iz ogromne Jagićeve epistografske ostavštine za ovaj smo rad odabrali pisma objavljena u *Korespondenciji Vatroslava Jagića. Knjiga 1.*¹³ Usto ćemo se kratko osvr-

⁸ “Smatra se da su se znanstveni časopisi, koji su do danas ostali jedno od najvažnijih sredstava znanstvenog priopćavanja, razvili iz osobnog dopisivanja znanstvenika, u kojem su oni obavještavali o svojim interesima, istraživanjima, idejama, novostima itd. i izlagali vlastite ideje kritičkim osvrtima svojih kolega”, <https://enciklopedija.hr/clanak/casopis> (pristupljeno 10. siječnja 2024.).

⁹ Josip HAMM, “Vatroslav Jagić i Poljaci”, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, *Rad*, 282, Zagreb, 1951., 189.

¹⁰ Isto, 190.

¹¹ Ватрослав ЈАГИЋ, *Спомени мојега живота, I део (1838–1880)*, Српска краљевска академија, Београд, 1930.; Ватрослав ЈАГИЋ, *Спомени мојега живота, II део (1880–1923)*, Српска краљевска академија, Београд, 1934.

¹² Stjepan DAMJANOVIĆ, “Franjo Rački u Jagićevim »Spomenima mojega života«”, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku, *Analiza Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku*, 30, Osijek, 2014., 21–31.

nuti i na invokacijske pozdrave što ih sadržava *Korespondencija Vatroslava Jagića*. Knjiga 2., na invokacijske pozdrave u knjizi *Письма И. В. Ягича к русским ученым 1865 – 1886*¹⁴ te navesti još primjera iz onovremene hrvatske epistolografije kako bismo u tom kontekstu sagledali invokacijske pozdrave u vrelu kojim se detaljnije bavimo.

Ne ulazeći u sadržaj samih pisama, cilj nam je analizirati invokacijske pozdrave u njima – njihovu strukturu i sastavnice te iščitati značajke tih pozdrava ovisno o recipijentu. Usporedivši invokacijske pozdrave iz prve knjige *Korespondencija Vatroslava Jagića* s Jagićevim pismima ruskim lingvistima te s invokacijskim pozdravima u pismima upućenim Jagiću iz Rusije, uočiti ćemo sličnosti i razlike. Pretkazivo je da ćemo u invokacijskim pozdravima Jagićeva vremena naići na veće ili manje razlike i u usporedbi s današnjom pisanom komunikacijom, na što ćemo također upozoriti na kraju rada.

2. INVOKACIJSKI POZDRAVI U PRVOJ KNJIZI KORESPONDENCIJA VATROSLAVA JAGIĆA

2.1. KRATAK PRIKAZ SADRŽAJA KNJIGE

Korespondencija Vatroslava Jagića, Knjiga 1. počinje predgovorom Petra Skoka, njezina urednika, a potom slijedi šest poglavlja (svako je poglavlje popraćeno kratkim uvodnim dijelom te bilješkama uza sam tekst, čiji se autori¹⁵ navode u nastavku ispred naslova poglavlja):

1. T. Matić, *Iz korespondencije Vatroslava Jagića* [11] (7–18)¹⁶
2. Dušan Berić, *Nekoliko Jagićevih pisama don Frani Buliću* [6] (19–22)
3. Krešimir Filić, *Jagićeva pisma u Muzeju grada Varaždina* [352] (23–380)
4. Ivan Erceg, *Pisma Vatroslava Jagića Ferdi Šišiću* [11] (380–388)
5. Dr. Ivan Esih, *Pisma Vatroslava Jagića Franji Fancevu* [56] (388–423)¹⁷
6. N. Pribić, *Pisma P. Dielsa V. Jagiću* [38] (423–462).

¹³ Petar SKOK (ur.), *Korespondencija Vatroslava Jagića. Knjiga 1.*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1953. Uz tu su knjigu tiskane još dvije istoga naslova (podnaslova *Pisma iz Rusije 1865 – 1886*), s time da su u prvu (Zagreb, 1970) uvrštena pisma iz razdoblja 1865. – 1878., a u drugu (Zagreb, 1983) pisma napisana 1878. – 1886. Obje je uredio Josip Hamm. To je troknjižje bogato vrelo koje dodatno osvjetljava Jagićev život, slavističku misao i društveno-političko ozračje Jagićeva vremena.

¹⁴ В. В. ВИНОГРАДОВ и Г. П. БЛОК (ред.), *Письма И. В. Ягича к русским ученым 1865 – 1886*, Издательство Академии наук СССР, Москва – Ленинград, 1963.

¹⁵ Autore uvodnih dijelova navodimo onako kako su njihove antroponimijske formule bilježene u knjizi – većina autora zapisana je punim osobnim imenom i prezimenom, a nekima se navodi samo inicijalno slovo osobnoga imena.

¹⁶ Brojevi u uglatim zagradama označavaju broj pisama, a brojevi u okruglim zagradama označavaju raspon stranica toga poglavlja u knjizi.

Knjiga završava *Registrom ličnih imena* (463–474), koji je sastavio Ivan Esih.

Čitava knjiga sadržava 474 pisma¹⁸. Kao što se iz brojeva koji označuju broj pisama i raspon stranica pojedinih poglavlja daje iščitati, najopsežniji dio knjige (357 stranica = 75 %; 352 pisma = 74 %) čine Jagićeva pisma pohranjena u Muzeju grada Varaždina. Taj je dio podijeljen u sedam potpoglavlja ovisno o primatelju:

I. *Majčina pisma sinu Naceku (Vatroslavu)*¹⁹ [12] (23–36)

II. *Pisma Vatroslava Jagića ženi Sidoniji* [44] (36–70)

III. *Jagićeva pisma upravljena kćeri Stanki i zetu profesoru dr. Milanu Rešetaru*²⁰ [202] (71–305)

IV. Dopisi Vatroslava Jagića upravljani njegovoj sestrični Katici Hrupački, ženi učitelja u Ludbregu, a rođenoj Kraljek iz Varaždina²¹ [43] (306–343)

V. Listovi i dopisnice Vatroslava Jagića varaždinskom kanoniku Stjepanu Valdecu, koji je prije toga bio dugi niz godina župnik u Vrbovcu²² [16] (343–355)

VI. Dopisi upravljani dr. Stjepanu Srkulju, najprije u Slav. Požegu, a onda u Zagreb počevši od 1896. godine do zaključnoga u godini 1919.²³ [22] (356–370)

VII. Dopisi Vatroslava Jagića pojedinim osobama koji se nalazi (sic!) u Varaždinskom gradskom muzeju²⁴ [13] (371–380).²⁵

I tu se iz raspona stranica pojedinih dijelova i broja pisama vidi da najveći dio toga poglavlja (234 stranice = 66,5 %; 202 pisma = 57,4 %) zauzimaju Jagićeva pisma kćeri Stanki i zetu Milanu Rešetaru²⁶.

¹⁷ U taj je dio, na samom kraju, uvršten i *Odgovor F. Fanceva V. Jagiću* (str. 421–423).

¹⁸ U taj je broj uključeno i 16 tekstova s razglednica upućenih supruzi Sidoniji (str. 67–70) te tekstovi brojnih dopisnica adresiranih na ostale osobe s kojima se Jagić dopisivao.

¹⁹ U *Sadržaju* na kraju knjige to je potpoglavlje naslovljeno *Majčina pisma upravljena V. Jagiću* (str. 475).

²⁰ U *Sadržaju* na kraju knjige to je potpoglavlje naslovljeno *Pisma V. Jagića upravljena kćeri Stanki i zetu profesoru dr. Milanu Rešetaru* (str. 476).

²¹ U *Sadržaju* na kraju knjige to je potpoglavlje naslovljeno *Dopisi Vatroslava Jagića bratučedi Katici Hrupački* (str. 479).

²² U *Sadržaju* na kraju knjige to je potpoglavlje naslovljeno *Listovi i dopisnice V. Jagića kanoniku Stjepanu Valdecu* (str. 480).

²³ U *Sadržaju* na kraju knjige to je potpoglavlje naslovljeno *Dopisi Jagićevi upravljani dr. Stjepanu Srkulju* (str. 480).

²⁴ U *Sadržaju* na kraju knjige to je potpoglavlje naslovljeno *Dopisi V. Jagića pojedinim osobama* (str. 480).

²⁵ Riječ je o Jagićevim pismima Ivanu Kukuljeviću Sakcinskomu [5], Maksimilijanu Kolariću (varaždinski župnik i čazmanski kanonik) [1], Aleksi Iviću (sveučilišni profesor u Subotici) [1], Sveučilišnoj omladini u Varaždinu [1], Zlati Kiš-Šaulovečki (gospođa koja se brinula o kićenju i plaćanju pristojbi za grob Jagićeve punice u Zagrebu) [4] i Peri Magdiću (varaždinski odvjetnik, potpredsjednik hrvatskoga sabora i dugogodišnji gradonačelnik Varaždina) [1].

²⁶ Na Jagićevu korespondenciju s kćeri i zetom otpada polovica (49,4 %) čitave knjige i gotovo polovica (42,6 %) svih pisama.

Jagić se u promatranoj korespondenciji pojavljuje u dvjema ulogama:

- a) kao pošiljatelj pisama
- b) kao primatelj pisama.

Jagićeva uloga pošiljatelja pisama dominantna je u ovoj knjizi, tj. autor najvećega broja pisama (njih 423 = 89 %) uvrštenih u *Korespondenciju Vatroslava Jagića, Knjiga 1.* jest sam Jagić. Riječ je o pismima upućenim supruzi Sidoniji, kćeri Stanki i zetu Milanu Rešetaru, sestričnici Katici Hrpački, Stjepanu Valdecu, Stjepanu Srkulju, Ivanu Kukuljeviću Sakcinskomu, Maksimilijanu Kolariću, Aleksi Iviću, Sveučilišnoj omladini u Varaždinu, Zlati Kiš-Šaulovečki i Peri Magdiću.

Gotovo sva Jagićeva pisma uvrštena u tu knjigu pisana su hrvatskim jezikom²⁷ i latinicom.²⁸

U knjigu je uvršteno 51 pismo (= 11 %) čiji je Jagić primatelj, a pošiljatelji su njemački slavist Paul Diels, Jagićeva majka Ana te filolog i književni povjesničar Franjo Fancev.²⁹

2.2. INVOKACIJSKI POZDRAVI U JAGIĆEVIM PISMIMA

Da bi se preglednije prikazala sva raznolikost invokacijskih pozdrava kojima Jagić počinje svoja pisma,³⁰ donosimo ih u dvjema tablicama ovisno o tom je li riječ o a) pismima upućenim kolegama znanstvenicima³¹ i ostalim osobama s kojima ga ne vežu srodničke veze ili o b) pismima upućenim osobama s kojima je u srodstvu. Slijedom navedenoga kriterija, Jagićeva pisma upućena Milanu Rešetaru prikazana

²⁷ Iznimkom je pismo subotičkomu profesoru, povjesničaru Aleksi Iviću (str. 375–376).

²⁸ Jedanaest je pisama pisano ćirilicom – deset Milanu Rešetaru (od toga devet iz 1890. i 1891. – vremena kad mu nije bio zetom – jedno iz 1921.; u potonjem pismu ispod Jagićeva potpisa – *Deda* – stoji “Забачао сам не опазив у ћирилицу!” (str. 231)), a jedno profesoru Aleksi Iviću (str. 375–376). Kadšto se u latiničkom tekstu naiđe na poneki ruski izraz pisan ćirilicom (usp. npr. “Како је имя и отчество господје Папазоглу?” (str. 238); “... moja je hiljadarka još uvijek нерѣшенный вопросъ!” (str. 261); “Meni je žao, volio bih njega nego Trautmana koji će biti полный самомнѣня.” (str. 273); “Ozbiljnije, nego ta ponuda, glasi želja iz Petrograda, da opet nastavim redakciju Enciklopedije, nudjaju mi по собственому усмотрѣнію i potагача.” (str. 279). Katkad su mjesto i naziv mjeseca u datumu pisani ćirilicom (usp. “у Бечу, 5. Априла 1921”; str. 226) ili je pak tim pismom pisano ime svetkovine, koje stoji uz datum (usp. “Beč, на ускрс, 27. 3. 1921”; str. 224).

²⁹ Riječ je o jednom Fancevljevu pismu (str. 421–423), odgovoru uz prethodno otisnuto Jagićevo (str. 419–421). Oba su pisma uvrštena u knjigu uz naslov Dodatak, a umetnuta su između posljednjega (brojem 54 označenoga Jagićeva pisma Fancevu) i uvodnoga dijela u pisma Dielsa Jagiću.

³⁰ Katkad su vokativni izrazi umetnuti u početnu rečenicu teksta (npr. Molim Te, dragi Milane, ... (str. 107); Mi smo, draga Katica, ... (str. 311); Ja ću, dragi doktore, ... (389). Iako se strukturom ne razlikuju od invokacijskih pozdrava, takve izraze nismo obuhvatili analizom.

³¹ Ta su pisma primjerom znanstvene epistolografije.

su u objema tablicama – ona datirana do 1892. u prvoj, a ona koja u datumu nose kasniju godinu, u drugoj.³² Usto, invokacijske pozdrave u pismima koja su u knjigu uvrštena pod zajedničkim naslovom *Jagićeva pisma upravljena kćeri Stanki i zetu profesoru dr. Milanu Rešetaru* prikazali smo odvojeno ovisno o adresatu (a to nisu bili samo kći i zet, odnosno katkad se Jagić obraća čitavoj obitelji Rešetar).

Invokacijski su pozdravi poredani po učestalosti. Istim se pozdravom smatraju oni koji se pojavljuju u više pravopisnih ili strukturnih varijacija – u tablici se navodi najčešća, a u bilješci ispod teksta opisuju se ostale varijacije; ako više varijacija invokacijskoga pozdrava ima jednak broj potvrda, navodi se prva koja se pojavljuje u knjizi; ako se isti invokacijski pozdrav (ili njegova varijacija) ponavlja u dvama pismima na istoj stranici, broj se te stranice u posljednjem stupcu tablice navodi dvaput uzastopno. U malobrojnim pismima, pogotovo kad je riječ o posjetnicama, dopisnicama i razglednicama, izostaje invokacijski pozdrav,³³ pa ukupan broj stranica koje se navode u za to namijenjenu stupcu ne odgovara uvijek broju pisama koja je Jagić odaslao dotičnomu primatelju. Invokacijski su pozdravi pisani onim pismom (latinicom ili ćirilicom) kojim se pojavljuju u vrelu iz kojega su ekscerpirani. U tablicu nismo uvrstili dvije formule obraćanja³⁴ – dativne izraze koji kazuju komu je pismo upućeno.³⁵

2.2.1. JAGIĆEVA PISMA UPUĆENA KOLEGAMA ZNANSTVENICIMA I OSTALIM OSOBAMA S KOJIMA NIJE U SRODSTVU

Primatelj pisma	Invokacijski pozdrav	Stranice u knjizi
Tomo Matić	Dragi prijatelju!	9, 11, 15, 16
	Dragi gospodine doktore!	8, 8,10,
	Mnogopoštovani, dragi prijatelju! ³⁶	14, 17, 17
	Dragi gospodin direktore!	13
Frane Bulić	Presvijetli Gospodine, Mnogopoštovani prijatelju! ³⁷	21, 21

³² Godine 1892. Jagićeva kći Stanka udaje se za Milana Rešetara te on postaje Jagićev zet. Ta će se promjena odraziti i u invokacijskim pozdravima u pismima upućenim Rešetaru.

³³ Npr. od 16 razglednica upućenih supruzi, njih 14 nema invokacijski pozdrav; od šest Jagićevih pisama Frani Buliću dva nemaju invokacijski pozdrav, stoga uz Bulićevo osobno ime i prezime stoje brojevi samo četiriju stranica.

³⁴ Baveći se obraćanjima čitateljima u Divkovićevim knjigama, Diana Stolac dativne izraze koji primaju funkciju naslova naziva *formulama obraćanja* (usp. Dina STOLAC, "Obraćanja čitatelji-

	Mnogopoštovani Gospodine Direktore!	19
	Mnogopoštovani gospodine i prijatelju!	20
Milan Rešetar (do 1892.)	Многоштовани господине професоре! ³⁸	77, 77, 81, 82, 83
	Dragi gospodine!	71, 71
	Драги господине професоре!	76, 76
	Многопоштовани господине!	78, 79
	Poštovani gospodine profesore!	72
	Poštovani Gospodine!	75
Stjepan Srkulj	Dragi gospodine profesore! ³⁹	357, 357, 358, 358, 359, 360, 360, 361, 361, 362
	Mnogo poštovani Gospodine profesore! ⁴⁰	356, 358, 362
	Mnogo poštovani gospodine načelnice, dragi prijatelju! ⁴¹	367, 369
	Dragi Gospodine Doktore!	356
	Velemožni Gospodine načelnice! Mnogocijenjeni Prijatelju!	363

ma u trima Divkovićevim knjigama“, *Matija Divković i kultura pisane riječi II*. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Zagrebu 1. prosinca 2016. i u Sarajevu 2. i 3. prosinca 2016., ur. Dolores GRMAČA, Marijana HORVAT i Marko KARAMATIĆ, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1916., 284–285.

³⁵ Riječ je o ovim “uvodnicima” na početku pisma: *Presvjetlomu Gospodinu Ivanu Kukuljeviću Sakcinskomu, velikomu županu i pravomu članu jugosl. ak.(adamije)*. (str. 371); *Sveučilišnoj Omladini u Varaždinu*, (str. 376).

³⁶ U jednom je pozdravu *mnogopoštovani* dvorječni izraz (*mnogo poštovani*), a u jednom izostaje zarez ispred dragi.

³⁷ U jednom je pozdravu početna riječ pisana sa slijedom *je* (*Presvjetli*), a čitav je pozdrav bilježen u jednom retku.

³⁸ Jedanput je invokacijski pozdrav pisan velikim početnim slovima svih riječi.

³⁹ U dvama je invokacijskim pozdravima imenica *gospodin* pisana velikim početnim slovom, a u jednom je pisana kraticom (*g.*).

⁴⁰ U dvama je invokacijskim pozdravima imenica *gospodin* pisana kraticom (*g.*), a u jednom od njih izraz *mnogopoštovani* pisan je sastavljeno.

⁴¹ U jednom je invokacijskom pozdravu izraz *mnogo poštovani* pisan sastavljeno, imenica *gospodin* pisana je kraticom (*g.*), a pridjev *dragi* velikim početnim slovom.

	Mnogo poštovani gospodine načelnice grada Zagreba.	364
	Mnogopoštovani G. načelnice!	365
	Mnogopoštovani gospodine načelnice, Dragi prijatelju!	366
Ivan Kukuljević Sakcinski	Presvietli Gospodine! ⁴²	371, 372, 373
	Presvietli Gospodine, Mnogo cienjeni prijatelju!	373
Maksimilijan Kolarić	Mnogo poštovani Prečastni Gospodine!	374
Aleksa Ivić	Драги пријатељу,	375
Zlata Kiš-Šaulovečki	Mnogopoštovana Milostiva Gospodjo! ⁴³	377, 377, 378, 378
Pero Magdić	Presvjetli gospodine podpredsjedniče hrv. sabora, velemožni gospodine gradonačelnice!	379
Ferdo Šišić	Mnogopoštovani g. profesore! ⁴⁴	380, 381, 381, 383, 383, 385, 385, 386, 387, 388
		385, 386, 387, 388
	Dragi gospodine profesore!	382
Franjo Fancev	Dragi gospodine doktore! ⁴⁵	389, 390, 393, 394, 394, 395, 396, 397, 397, 399, 399, 400, 401, 403, 404, 406, 406, 408, 408, 409, 412, 415
	Dragi gospodine profesore! ⁴⁶	404, 411, 412, 413
	Dragi doktore!	391, 409

⁴² U jednom je invokacijskom pozdravu na kraju zarez.

⁴³ U jednom su invokacijskom pozdravu obje sastavnice izraza *milostiva gospodjo* pisane malim početnim slovima.

⁴⁴ U četirima je invokacijskim pozdravima imenica *gospodin* pisana nepokraćeno.

⁴⁵ U desetak je invokacijskih pozdrava imenica *gospodin* pisana kraticom (g.), a u jednom od njih imenica *doktor* pisana je velikim početnim slovom.

⁴⁶ U jednom je invokacijskom pozdravu imenica *gospodin* pisana kraticom (g.).

	Mnogopoštovani g. doktore! ⁴⁷	407, 416
	Mnogo poštovani gospodine direktore! ⁴⁸	417, 419
	Dragi gospodine i prijatelju!	405
	Dragi gospodine!	406
	Dragi prijatelju!	414
	Mnogopoštovani dragi gospodine direktore!	418

Tablica 1. Prikaz invokacijskih pozdrava u Jagićevim pismima upućenim osobama s kojima nije u srodstvu

Iz Tablice 1 i podrubnih bilježaka iščitava se:

- svi su invokacijski pozdravi, pretkazivo, u vokativnom obliku
- invokacijski je pozdrav uglavnom izdvojen u zaseban redak, rjeđe je pisan u dvama redcima, pritom je drugi redak uglavnom uvučen
- na kraju invokacijskoga pozdrava najčešće stoji uskličnik, s sasvim rijetko zarez ili točka⁴⁹
- uz navedenu pravopisnu višestrukost, u invokacijskim se pozdravima uočavaju još i ove pravopisne dvostrukosti:
 - veliko i malo slovo (*gospodine* i *Gospodine*, *direktore* i *Direktore*, *doktore* i *Doktore*; te se riječi češće pišu malim početnim slovom)
 - sastavljeno i nesastavljeno pisanje (*mnogopoštovani* i *mnogo poštovani*; ti se izrazi češće pišu sastavljeno)
 - puna riječ i njezina kratica (*gospodine* i *g./G.*; uporaba pune riječi dominira)
 - bilježenje dugoga refleksa jata: *ie* i *ije* (*presvietli* i *presvijetli*; oba načina bilježenja podjednako su zastupljena)⁵⁰
 - primatelji pisama uglavnom su muške osobe (iznimkom je gospođa Zlata Kiš-Šaulovečki⁵¹)

⁴⁷ U jednom je invokacijskom pozdravu izraz *mnogo poštovani* pisan sastavljeno, imenica *gospodin* nepokraćeno, a na kraju je točka.

⁴⁸ U jednom je invokacijskom pozdravu izraz *mnogo poštovani* pisan sastavljeno.

⁴⁹ Bez obzira na pravopisni znak na kraju invokacijskoga pozdrava, tekst se pisma uvijek nastavlja velikim početnim slovom.

⁵⁰ U zapisu *presvijetli* vjerojatno je riječ o previdu, a nije isključena ni pogreška pri prepisivanju, odnosno tiskanju.

⁵¹ Zlata Kiš-Šaulovečki gospođa je koja se brinula o grobu (njegovu uređenju i plaćanju potrebnih pristojbi) Jagićeve punice u Zagrebu.

– invokacijski se pozdrav najčešće sastoji od dviju ili triju riječi, a rjeđe je sastavljen od većega broja riječi

– s obzirom na vrstu riječi svojih sastavnica i njihov poredak u pozdravu, dvo-
rječni su invokacijski pozdravi uvijek pridjevsko-imeničke strukture; u njima je naj-
zastupljeniji pridjev *dragi*, a vrlo su rijetki pridjevi *poštovani*, *mnogopoštovani*/
mnogopoštovana i *presvjetli*; od imenica se pojavljuju *doktor*, *gospodin* i *prijatelj*⁵²

– s obzirom na vrstu riječi svojih sastavnica i njihov poredak u pozdravu, troj-
ečni su invokacijski pozdravi dvovrsni: dominiraju pridjevsko-imeničko-imeničke
strukture (u njima je pridjev *mnogopoštovani* najučestaliji, pridjev *dragi* je rjeđi, a
poštovani se pojavljuje samo jedanput); prva je imenica uvijek *gospodin*, a druga
direktor, *doktor*, *načelnik* ili *profesor*; samo su dva pozdrava pridjevsko-imeničke
strukture – jedan stoji na početku pisma upućena muškoj, a drugi ženskoj osobi;
u obama je prvi pridjev *mnogopoštovani*/*mnogopoštovana*, drugi *dragi* i *milosti*-
va,⁵³ a imenice su *prijatelj* i *gospođa*

– pojedini su invokacijski pozdravi sastavljeni od dvaju pozdravnih izraza od ko-
jih bi svaki mogao biti i zaseban invokacijski pozdrav (neki od njih i jesu kao zasebni
potvrđeni u ovoj građi): *Presvjetli Gospodine, Mnogopoštovani prijatelju!*; *Mnogo*
poštovani gospodine načelnice, dragi prijatelju!; *Velemožni Gospodine načelnice!*
Mnogocijenjeni Prijatelju!; *Mnogopoštovani gospodine načelnice, Dragi prijate-*
lju!; *Presvjetli Gospodine, Mnogo cijenjeni prijatelju!*; *Presvjetli gospodine pod-*
*predsjedniče hrv. sabora, Velemožni gospodine gradonačelnice!*⁵⁴

– nerijetko se u invokacijskim pozdravima spominju titule, službe i funkcije pri-
matelja pisma: *doktor*, *profesor*; *direktor*; *načelnik*, *gradonačelnik*, *predsjednik hrv.*
sabora; pritom se istom primatelju u različitim pismima Jagić katkad obraća istim
titulama (npr. u invokacijskim pozdravima Ferdi Šišiću uvijek spominje njegovu
profesorsku titulu⁵⁵) ili različitim titulama (npr. pišući Franji Fancevu, u invokacij-
skim pozdravima oslovljava ga *doktorom*,⁵⁶ *profesorom*⁵⁷ ili *direktorom*)⁵⁸

⁵² Uporaba riječi *prijatelj* u invokacijskom pozdravu, za razliku od *doktor* i *gospodin*, znakom je bli-
skosti među korespondentima i prijateljskoga odnosa kojim su vezani.

⁵³ Ovdje bi mogla biti riječ i o poimeničenom pridjevu nastalu konverzijom (u tom bi slučaju i taj
pozdrav ulazio u prvu – pridjevsko-imeničko-imeničku skupinu). Usp. Tomislav LIPLJIN, *Rječnik*
varaždinskoga kajkavskog govora, Gerestin, Varaždin, 2002., 407.

⁵⁴ Pretpostavljamo da na taj način Jagić iskazuje osobito poštovanje prema primatelju pisma. U nji-
ma se u prvom dijelu primatelju obraća s *gospodin* (često u spoju s funkcijom koju obnaša u
društvu), a u drugom iza pridjeva kojim iskazuje svoje poštovanje dolazi imenica *prijatelj*. Pritom
se prvi dio može smatrati službenijim, distanciranim, a drugi izričajem prsnoga odnosa s prima-
teljem pisma. Ista je dubinska struktura invokacijskih pozdrava tipa *Dragi gospodine i prijatelju!*

⁵⁵ Ferdo je Šišić “od 1892. do 1902. radio ... kao profesor u gimnazijama u Gospiću, Zagrebu i
Osijeku. Nakon habilitacije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu (1902) bio je imenovan privatnim
docentom za hrvatsku povijest srednjega vijeka, a 1909–39. bio je redoviti profesor na tom fakul-
tetu” (<https://www.enciklopedija.hr/clanak/sisic-ferdo>, pristupljeno 15. siječnja 2024.). Jagićeva

– jedino u invokacijskom pozdravu Maksimilijanu Kolariću, čazmanskome kano-
niku, Jagić će upotrijebiti pridjev *prečasni* u svezi s imenicom *gospodin*, kako se
i danas (*prečasni gospodine*) uobičajeno obraća crkvenom dostojanstveniku toga
ranga

– Jagić nerijetko svoja pisma istomu primatelju počinje različitim invokacijskim
pozdravom, a katkad isti invokacijski pozdrav rabi pišući različitim osobama

– inicijalni pozdrav nikad ne sadržava antroponim (osobno ime ili prezime) ni
antroponimijsku formulu (osobno ime i prezime; osobno ime, prezime i nadimak).

2.2.2. JAGIĆEVA PISMA UPUĆENA OSOBAMA S KOJIMA JE U SRODSTVU

Primatelj pisma ⁵⁹	Invokacijski pozdrav	Stranice u knjizi
Sidonija Jagić ⁶⁰	Draga ženice, ⁶¹	46, 51, 56, 57, 59, 61, 62, 66
	Draga Sidice! ⁶²	40, 41, 43, 47, 53, 63, 63
	Draga Sidica! ⁶³	36, 38, 38, 39, 55, 57
	Draga, zlatna ženice! ⁶⁴	64, 65

pisma Šišiću uvrštena u 1. knjigu *Korespondencija Vatroslava Jagića* datiraju iz razdoblja 1908.

– 1918., razdoblja koje se poklapa s njegovom profesorskom službom na Filozofskom fakultetu

⁵⁶ Jagić u svojim pismima Fanceva najčešće titulira doktorom (doktorirao je u Beču 1907. tezom *Beiträge zur serbokroatischen Dialektologie: der kaj-Dialekt von Virje, mit Berücksichtigung der Dialekte Podravina's*). Bio je Jagićevim studentom – u dvama od 55 u 1. knjigu *Korespondencija* uvrštenih pisama Fancevu, Jagićevi eksvokacijski pozdravi glase: “Srdačno Vas pozdravlja Vaš ne-
košnji učitelj V. Jagić” (str. 394); “Vaš stari učitelj i prijatelj V. Jagić” (str. 418).

⁵⁷ Proforski ispit iz hrvatskoga i francuskoga jezika položio je 1909. te je radio kao srednjoškolski
profesor u Realnoj gimnaziji u Bjelovaru. Oslovljavajući ga profesorom u pismima iz 1913., Jagić
vjerojatno ima na umu tu njegovu titulu. Fancev će 1914. biti imenovan privatnim docentom za
historijsku gramatiku hrvatskoga jezika, a redovitim profesorom na Filozofskom fakultetu postaje
1926. (<https://hbl.lzmk.hr/clanak/5826>, pristupljeno 15. siječnja 2024.).

⁵⁸ Godine 1919. Fancev postaje ravnatelj Sveučilišne knjižnice (<https://hbl.lzmk.hr/clanak/5826>, pri-
stupljeno 15. siječnja 2024.). U trima pismima iz 1920. i 1921. Jagić mu se obraća titulom *direkto-
re*. U prvom od tih pisama piše: “Kad sam doznao da ste dobili u ruke upravu zagrebačke sveučil-
išne biblioteke, vrlo sam se tomu obradovao, te je moja dužnost bila da Vam čestitam” (str. 417).

⁵⁹ U prvom stupcu tablice koja slijedi navodimo službena imena primatelja ili ona kojima su poznata
znanstvenoj i široj javnosti.

⁶⁰ Jagićeva je supruga Sidonija (r. Struppi) u latinskim jezikom pisanu Matičnu knjigu krštenih za-
grebačke Župe svete Marije upisana 19. svibnja 1841. kao *Sydonia*. (<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q57-899C-GDJ2?i=206&wc=9RK1-HZV%3A391644801%2C391998301%-2C391999101&cc=2040054>, pristupljeno 8. ožujka 2024.)

⁶¹ Ovaj se invokacijski pozdrav četiri puta pojavljuje s usklikom na kraju.

⁶² Na kraju ovoga invokacijskog pozdrava dolazi zarez, a jedanput nema nikakva pravopisna znaka.

⁶³ Ovaj je invokacijski pozdrav triput bilježen neizdvojen u zaseban redak, a jednom završava točkom.

⁶⁴ Pridjev *zlatna* jednom je zapisan u liku *zlatna*.

	Dragi Moji! ⁶⁵	42
	Draga, ljubljena Sidice!	42
	Draga moja Sidice!	44
	Moja predraga, zlatna Sidica,	48
	Moja draga, ljubljena Sidice,	50
	Draga Atica,	68
	Draga ata! ⁶⁶	69
Milan Rešetar (od 1892.) ⁶⁷	Dragi Milane! ⁶⁸	84, 86, 87, 88, 90, 96, 96, 99, 101, 103, 104, 106, 106, 111, 121, 124, 125, 126, 133, 134, 137, 148, 157, 158, 164, 171, 173, 174, 184, 185, 187, 194, 197, 204, 207, 208, 210, 211, 222, 226, 231, 236, 239, 241, 242, 246, 248,

⁶⁵ Ovo je pismo u knjizi uvršteno u Jagićeva pisma supruzi (iako joj se direktno ne obraća, dvaput ju spominje), pa smo i mi zadržali tu klasifikaciju.

⁶⁶ Invokacijski pozdrav nije izdvojen u zaseban redak. S obzirom na to da Jagić nikad osobna imena ne piše malim početnim slovom, a opće imenice katkad piše velikim početnim slovom, pretpostavljamo da je ovdje riječ o općoj imenici (izvedenici sufiksom *-ica* od ishodišnoga *ata*, riječi koja se također jedanput pojavljuje u invokacijskom pozdravu.

⁶⁷ U talijanskim jezikom pisanu Matičnu knjigu krštenih dubrovačke Župe Grad (1. veljače 1860.) Milan Rešetar upisan je trostrukim, pretkazivo, talijaniziranim osobnim imenom – *Carlo Maria Biagio*. (<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q57-L99X-2F3N?i=246&wc=9R2C-7M9%3A391644801%2C392152101%2C392153101&cc=2040054>, pristupljeno 8. ožujka 2024.).

Prvu sastavnicu osobnoga imena dobio je vjerojatno po majci, koja je u maticu upisana kao *Carlotta*, a druge su dvije mogle biti uvjetovane rođenjem uoči blagdana Svijećnice (2. veljače) i sv. Vlahu (3. veljače).

Analizirajući osobna imena djece krštene u Dubrovniku od 1800. do 1900. godine, Žarko Muljačić primijetiti će da većina djece na krštenju dobiva dvostruko ili trostruko ime te da “žensko ime Maria dolazi često kao drugo ime za muškarce” (Žarko MULJAČIĆ, “Osobna imena u Dubrovniku (župa Grad) od 1800. do 1900. god. (prilog statističko-strukturalnoj analizi naših antroponima”, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Razred za filološke znanosti, *Filologija*, 4, Zagreb, 1963., 116–117), pa se trostruko krsno ime Milana Rešetara potpuno uklapa u onodobne običaje imenovanja u Dubrovniku.

Nijedna od sastavnica Rešetarova krsnoga imena neće se (u svojem izvornom liku) zadržati u njegovu osobnom imenu po kojemu je poznat znanstvenomu svijetu. U četvrtom razredu “dotadašnji Carlo Rescetar ostavio [je] talijansku osnovnu školu i ušao u tek ponarođenu gimnaziju kao Dragutin Rešetar” (Mirko DEANOVIĆ, “Milan Rešetar 1. II. 1860. – 14. I. 1942.”, Zagreb, 1949., 339). Osobno ime *Milan* može se u Rešetaru primjeru tumačiti (kao i *Dragutin*) pučkom etimologijom nastalom (< lat. *carus* ‘drag, mio’) hrvatskom inačicom ishodišnoga *Karlo*.

		257, 259, 260, 263, 266, 272, 274, 275, 276, 278, 278, 282, 283, 283, 285, 288, 288, 293, 293, 297, 298, 299, 302, 303
Stanka ⁶⁹ Jagić	Draga Stankica	71
Stanka Rešetar	Draga Stanka! ⁷⁰	127, 135, 141, 150, 157, 160, 163, 177, 179, 181, 232, 235, 237, 238, 245, 254, 256, 267, 270, 277, 279, 284, 285, 291, 294, 299, 301
Duško ⁷¹ Rešetar	Dragi Duško!	115
obitelj Rešetar	Dragi Moji! ⁷²	101, 112, 114, 116, 119, 130, 144, 153, 154, 158, 166, 189, 192, 199, 202, 203 212, 214, 218, 229, 234, 249, 253, 262, 268, 295
	Dragi naši!	85, 94
	Draga djeco!	92
	Dragi Milane, Stanka, Duško i Jelka!	89

U Matičnu knjigu vjenčanih Župe Volosko bit će upisan kao *Milan Rešetar*, dok će njegovoj supruzi *Stanki* biti upisano trostruko osobno ime koje je dobila na krštenju – *Stanka Sidonia Milena* (<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q57-L99X-57WQ?i=131&w-c=9R28-3T1%3A391644801%2C392376201%2C392376601&cc=2040054>, pristupljeno 8. ožujka 2024.).

⁶⁸ Desetak invokacijskih pozdrava nije izdvojeno u zaseban redak, na kraju nekolicine stoji zarez, jedanput iza invokacijskoga pozdrava dolazi točka (nastavak je teksta u istom retku), a jedanput su obje riječi invokacijskoga pozdrava kraćene – Др.(аги) Мил.(ане).

⁶⁹ Stanka je u Matičnu knjigu krštenih zagrebačke Župe svetoga Marka upisana trostrukim osobnim imenom *Stanka Sidonia Milena* (<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q5Q-G99X-6H?w-c=9R27-K62%3A391644801%2C392137301%2C392137501&cc=2040054>, pristupljeno 8. ožujka 2024.).

Na jednom mjestu u *Споменима* Jagić piše: “По савету колеге Милленхофа слао сам нашу ћерку Станку (или Станиславу, како су је официјално писали) у вишу девојачку школу у Schellingstraße, којом су управљале сестре Бекман” (В. ЈАГИЋ, Спомени *мојега* живота, I део., 314).

⁷⁰ Desetak invokacijskih pozdrava nije izdvojeno u zaseban redak, nekoliko ih je pisano sa zarezmom na kraju pozdrava, a iza jednoga pozdrava dolazi točka.

⁷¹ *Pavao Dušan* sin je Milana Rešetara i Jagićeve kćeri Stanke.

Katarina Hrpački ⁷³	Draga Katica! ⁷⁴	306, 307, 309, 309, 310, 311, 313, 314, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 319, 320, 323, 324, 324, 326, 327, 328, 329, 331, 331, 333, 335, 340
	Draga Katice! ⁷⁵	307, 308, 309, 312, 313, 315
	Draga moja Katica!	311, 321, 322, 325, 337, 338,
Stjepan Valdec ⁷⁶	Dragi moj Reverendissime! ⁷⁷	343, 350, 351, 352, 352, 354
	Dragi Štefek!	344, 345, 346
	Dragi moj Štefek! ⁷⁸	347, 348

Tablica 2. Prikaz invokacijskih pozdrava u Jagićevim pismima upućenim osobama s kojima je u srodstvu

Iz tablice 2 i podrubnih bilježaka iščitava se:

– svi su invokacijski pozdravi, pretkazivo, u vokativnom obliku⁸⁰

⁷² U deset invokacijskih pozdrava zamjenica je pisana malim početnim slovom, dva pozdrava nisu izdvojena u zaseban redak, a iza jednoga dolazi zarez (a tekst se nastavlja u istom retku).

⁷³ Pretpostavljamo da je službeno ime Jagićeve sestrične *Katice* vjerojatno bilo *Katarina*. Na nekoliko mjesta u knjizi uz ime naselja, datum i vrstu "pisma" (list, dopisnica, razglednica) te njegova primatelja (podatci koji prethode invokacijskom pozdravu) čitamo: "Payerbach, 22. V. 1914. (Razglednica Katarini Hrpački – Ludbreg)" (str. 310); "Payerbach, 3. VI. 1914. (Razglednica Katarini Hrpački – Ludbreg)" (str. 311); "Payerbach, 3/10 1914. (List Katarini Hrpački – Ludbreg)" (str. 311). Pretpostavljamo da je priređivač taj osobnoimenski lik prepisao iz adrese na pismu.

⁷⁴ Nekoliko invokacijskih pozdrava nije izdvojeno u zaseban redak, a na kraju jednoga ne stoji nikakav pravopisni znak.

⁷⁵ Jedan invokacijski pozdrav nije izdvojen u zaseban redak.

⁷⁶ U latinskim jezikom pisanu Matičnu knjigu krštenih varaždinske Župe svetoga Nikole (18. studenoga 1829.) upisan je latiniziranim osobnim imenom *Stephanus* (<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3QSQ-G99X-S9NY?i=256&wc=9R23-BZ8%3A391644801%2C392103401%-2C392103701&cc=2040054>, pristupljeno 8. ožujka 2024.).

⁷⁷ U dvama invokacijskim pozdravima imenica je pisana malim početnim slovom, s time da je u jednom od njih na kraju točka. U jednom je pozdravu na kraju zarez.

⁷⁸ Jedan invokacijski pozdrav nije izdvojen u zaseban redak.

⁷⁹ U jednom je invokacijskom pozdravu zamjenica pisana velikim početnim slovom.

⁸⁰ Zanimljivo je primijetiti dvostruki vokativni oblik imena *Katica* – u pismima dominira nominativu istovjetan kajkavski oblik (*Katica*), dok je standardnojezični oblik (*Katice*) kudikamo rjeđe zastupljen. U majčinim pismima pisanim varaždinskom kajkavštinom vokativno *Nacek* u invokacijskim je pozdravima očekivano, a u pismima sestrični (kojoj Jagić piše standardnim jezikom) vokativ *Katica* znakom je zadržavanja kajkavskih značajki u njegovu iskazu. I rođaku Stjepanu Val-

– invokacijski je pozdrav uglavnom izdvojen u zaseban redak, rjeđe se tekst pisma nastavlja u istom retku

– većinom na kraju invokacijskoga pozdrava stoji uskličnik, rjeđe zarez, sasvim rijetko pravopisni znak izostaje⁸¹

– primatelji su pisama uglavnom pojedinci (bilo muške bilo ženske osobe), a nekoliko je pisama upućeno većem broju osoba (pripadnicima obitelji), čija se osobna imena navode u invokacijskom pozdravu ili se rabe posvojne zamjenice⁸²

– invokacijski se pozdrav najčešće sastoji od dviju riječi, rjeđe od triju riječi, a vrlo rijetko od većega broja riječi

– s obzirom na vrstu riječi svojih sastavnica i njihov poredak u pozdravu, dvo-riječni su invokacijski pozdravi dvovrsni: većinom pridjevsko-imenički (u njima se pojavljuje isključivo pridjev *dragi/draga*⁸³; od imenica pojavljuju se *ata, atica, dje-ca i ženica* te osobna imena *Duško, Katica, Milan, Sidica i Štefek*), a rjeđe pridjevsko-

– zamjenički (u njima je pridjevu *dragi* dodan množinski oblik posvojne zamjenice – *moji, naši*)

– s obzirom na vrstu riječi svojih sastavnica i njihov poredak u pozdravu, tro-riječni su invokacijski pozdravi također dvovrsni: većinom pridjevsko-zamjeničko-imenički (u kojima je pridjev uvijek *dragi/draga*, zamjenica uvijek *moj/moja*, a na trećem je mjestu osobno ime – *Katica, Sidica* ili *Štefek*; umjesto osobnoga imena Jagić katkad rabi imenicu *ženica*, odnosno latinski počasni naslov *reverendissimus*)

– jedine dvije četverorječne invokacijske formule, kojima se obraća supruzi, počinju zamjenicom *moja*, nastavljaju se dvama pridjevima (*predraga zlatna* i *draga ljubljena*), a završavaju osobnim imenom (*Sidica/Sidice*)

– samo jednoj osobi u ovoj skupini invokacijskih pozdrava Jagić spominje titulu, i to rođaku Stjepanu Valdecu, kojega nekoliko puta naziva latinskim nazivom njegova počasna naslova – *reverendissimus*⁸⁴

– invokacijski pozdravi članovima obitelji i rođacima redovito su vrlo kratki (češće dvorječni)⁸⁵, gotovo uvijek počinju pridjevom *dragi/draga*⁸⁶ te obvezno sadr-

decu, kad mu spominje osobno ime (*Štefek*) u invokacijskom pozdravu, ono je odrazom tipičnoga kajkavskog nominativno-vokativnog sinkretizma.

⁸¹ Tekst pisma uvijek se nastavlja velikim početnim slovom.

⁸² Uporaba posvojne zamjenice jače naglašava bliskost među korespondentima.

⁸³ Uporaba pridjeva *dragi* u pismima kolegama znanstvenicima nema posve isto značenje kao u pismima srođnicima, on je više bontonski primjer uljudnoga obraćanja, nego izražavanja osjećaja dragosti.

⁸⁴ Stjepan je Valdec bio kanonik Čazmanskoga kaptola u Varaždinu.

⁸⁵ Iznimkom je invokacijski pozdrav u kojemu Jagić poimence spominje osobna imena zeta, kćeri i njihove djece (*Dragi Milane, Stanka, Duško i Jelka!*), što će inače sažeti u pozdrav *Dragi moji!* ili *Dragi naši!*.

⁸⁶ Iznimkom su dva višerječna invokacijska pozdrava supruzi, u kojima je na prvom mjestu posvojna zamjenica *moja* (*Moja predraga, zlatna Sidica,; Moja draga, ljubljena Sidice,*). Da je Jagić neizmerno volio Sidoniju, svjedoče i njegova sjećanja na nju u *Споменима*, gdje ju opisuje kao

državaju osobno ime adresata ili, u pismima supruzi, imenicu *ženica*; pritom osobna imena rabi mahom u hipokorističkom liku: supruzi Sidoniji uvijek se obraća sa *Sidica/Sidice*; kćer uobičajeno zove *Stanka* (samo u jednom pismu iz razdoblja kad je još bila djevojčica upotrijebit će osobnoimenski lik *Stankica*)⁸⁷; unuka *Dušana* oslovljavat će s *Duško*; jedino će u invokacijskim pozdravima zetu rabiti njegovo službeno ime – *Milan*.⁸⁸ Pretpostavljamo da je službeno ime Jagićeve sestrične, kojoj se obraća s *Katica/Katice* bilo vjerojatno *Katarina*,⁸⁹ a svojemu starijem rođaku, varaždinskomu kanoniku *Stjepanu* Valdecu, osim titulom *reverendissimus*, obraćat će se sa *Štefek* – tipičnim kajkavskim hipokoristikom osobnoga imena *Stjepan*.⁹⁰ Obraćanje (samo) osobnim imenom, i to njegovom neslužbenom, hipokorističkom inačicom znak je visokoga stupnja bliskosti, prisnosti i intimnosti.

– već smo spomenuli promjenu u invokacijskom pozdravu Jagića Milanu Rešetaru, kojemu se (dok mu nije bio zetom) kao ni ostalim kolegama znanstvenicima, nikad ne obraća osobnim imenom, a kada mu postaje zetom, u invokacijskim pozdravima Rešetar najčešće biva (dragi) *Milan*.⁹¹

“бисер-девојку”, “нежну заручницу”, а poslije kao “узор-жену”, “милу женицу”, “своју драгу жену” (В. ЈАГИЋ, *Спомени мојега живота, I део.*, 41, 47, 48, 91). Nakon Sidonijine smrti piše svojoj sestričnici Katici: “Ja sam Ti jednako žalostan, ne prolazi dana da ne bih plakao za mojom zlatnom ženom” (P. SKOK, *Korespondencija Vatroslava Jagića*, Knjiga 1., 310).

⁸⁷ Na kraju jednoga pisma supruzi rabi još jedan hipokoristički lik imenujući svoju sedmogodišnju kćer: “Svima liep i srdačan pozdrav – svih ljubi i grli Vaš putnik iz daljine a najbolje svoju dragu, zlatnu ženicu, za kojom već počeo uzdihavati, i svojega maloga Stankića” (str. 46).

⁸⁸ Uporaba “domaćih”, hipokorističkih likova osobnih imena redovita je pojava u Jagićevoј korespondenciji s članovima obitelji kad se govori o osobama iz obiteljskoga, rodbinskoga i poznaničkoga kruga. Tako, pišući svom *Naceku*, majka spominje *Ceneka*, *Karleka*, *Lojziku*, *Mateka*, *Pavleka*, *Doricu*, *Pišteka*..., u pismima koja Jagić adresira na sestričnu *Katicu* spominju se *Karlek*, *Radek*, *Jelkica*, *Nikica*, *Duško*, *Sidica/Sidika*, *Cenek*, *Lojzika*, *Fanika*, *Malčika*, *Mankica*, *Štefek*, *Malčika*, *Maričika*), a u pismima rođaku *Stjepanu* Valdecu (*Štefeku*) pozdravlja *Faniku*, *Malčiku* i *Maričiku*.

Opisujući “lik Vatroslava Jagića” Krešimir Filić, uz napomenu da Jagića “od milja od imena Ignatius nazivahu Nacekom”, spominje imena Jagićeve braće i sestara: “Ivan – Cenek, kćeri Alojzija – Lojzika te Amalija – Malčika i Dragutin Karlek. Svu su djecu tako zvali u deminutivnom obliku, što je bio u Varaždinu stari običaj, pa se tako braća Jagići međusobno nazivahu sve do smrti, kao što je to činila i sva bližnja rodbina, te za njih Vatroslav Jagić ostaje Nacek i u tomu se ništa ne mijenja” (K. FILIĆ, *Lik Vatroslava Jagića*, vlastita naklada, Varaždin 1963., 14).

⁸⁹ V. bilješku 73.

⁹⁰ U prvom pismu *Stjepanu* Valdecu invokacijski je pozdrav *Dragi moj Reverendissime* (str. 343), a u idućih pet pisama u invokacijskom pozdravu spominje mu osobno ime u hipokorističkom liku. U drugom pismu, nakon invokacijskoga pozdrava *Dragi Štefek!*, piše: “Oprosti, da i ja Tebe po domaći nazivam imenom, kojemu sam od najranije mladosti privikao” (str. 344).

2.3. INVOKACIJSKI POZDRAVI U PISMIMA UPUĆENIM JAGIĆU

Iako su u 1. knjigu *Korespondencija Vatroslava Jagića* uvrštena malobrojna pisma upućena Jagiću, slijedeći način prikaza pisama kojima je Jagić pošiljatelj, i ta ćemo pisma prikazati u dvjema zasebnim tablicama ovisno o (ne)srodničkom odnosu korespondenata.

2.3.1. JAGIĆEVA PISMA PRIMLJENA OD KOLEGA ZNANSTVENIKA

Pošiljatelj pisma	Invokacijski pozdrav	Stranice u knjizi
Franjo Fancev	Presvijetli gospodine!	421
Paul Diels	Sehr verehrter Herr Hofrat!	425, 425, 427, 428, 430, 431, 432, 434, 434, 435, 437, 438, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 443, 445, 445, 447, 447, 448, 449, 449, 450, 451, 452, 454, 455, 456, 456, 457, 459 455, 456, 456, 457, 459
	Lieber, verehrter Herr Hofrat!	453
	Sehr verehrter lieber Herr Hofrat!	458
	Hochverehrter lieber Herr Hofrat!	461

Tablica 3. Prikaz invokacijskih pozdrava u pismima kolega znanstvenika Jagiću

Iz tablice 3 iščitava se:

– svi su invokacijski pozdravi, i u ovoj komunikaciji od prethodno prikazanih različitoj po zamjeni Jagićeve uloge u komunikacijskom procesu (ovaj je put primatelj, a ne pošiljatelj pisama), u vokativnom obliku

⁹¹ Pisma Milana Rešetara Jagiću također će sadržavati različito oblikovne invokacijske pozdrave ovisno o razdoblju kada su pisana – dok još nije bio Jagićev zet, Rešetar svoja pisma najčešće počinje invokacijskim pozdravima *Odlični Gospodine Professore*, ili *Odlični gospodine*, a kad mu piše kao svojem tastu obraća mu se s *Dragi tata*, ili *Dragi Dedu/deda*, (zaključici su doneseni na osnovi uvida u 31 objavljeno pismo u radu Maria Rite LETO, “Rešetarova pisma Vatroslavu Jagiću u zagrebačkoj Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici”, *Zbornik o Milanu Rešetaru književnom kritičaru i filologu*, Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa održanog u Beču 25. rujna 2004. i u Dubrovniku 1. – 2. listopada 2004., Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, ur. Tihomil MAŠTROVIĆ, Zagreb, 2005., 361–398.

- invokacijski pozdrav uvijek je izdvojen u zaseban redak
- na kraju invokacijskoga pozdrava uvijek dolazi uskličnik
- primatelj je pisama uvijek pojedinac (Jagić), kao i pošiljatelji (Fancev, Diels)
- ova skupina invokacijskih pozdrava pripada gotovo isključivo jednoj osobi – samo jednoga je pisma autor Franjo Fancev, dok sva ostala potpisuje Paul Diels, koji svoja pisma piše njemačkim jezikom; 33 od ukupno 38 Dielsovih pisama imaju isti invokacijski pozdrav – *Sehr verehrter Herr Hofrat!*

– ni u jednom pozdravu Diels (a ni Fancev u svojem jedinom u analiziranu knjigu uvrštenom pismu), ne spominje Jagićevo osobno ime, prezime ili njegovu osobno-imensko-prezimensku formulu.

2.3.2. JAGIĆEVA PISMA PRIMLJENA OD OSOBA S KOJIMA JE U SRODSTVU

Pošiljatelj pisma	Invokacijski pozdrav	Stranice u knjizi
majka Ana	Dragi Nacek!	23, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 32, 33, 34, 35
	Draga dēca!	35

Tablica 4. Prikaz invokacijskih pozdrava u majčinim pismima Jagiću

Iz tablice 4 iščitava se:

- u 1. knjigu *Korespondencija Vatroslava Jagića* od osoba s kojima je rodbinski povezan uvrštena su samo majčina pisma,⁹² i to njih 12⁹³

- majka Ana svoja pisma sinu piše varaždinskom kajkavštinom; u dvorječnim invokacijskim pozdravima ona se iščitava iz njihove druge sastavnice – imenske izvedenice tvorene tipičnim kajkavskim deminutivno-hipokorističkim sufiksom *-ek* (*Nacek*)

- i ovdje su svi invokacijski pozdravi, očekivano, u vokativnom obliku

⁹² U nekoliko majčinih pisama dodana su i kratka pisma njegova najmlađega brata *Karleka* (koji se u pismima potpisuje *Dragutin*). Sva ta pisma počinju istim invokacijskim pozdravom kao i majčina (*Dragi Nacek!*).

⁹³ Ta je pisma Muzeju grada Varaždina darovala Jagićeva kći Stanka Rešetar “prigodom proslave stogodišnjice Jagićeva rođenja u Varaždinu u godini 1938.” (P. SKOK, *Korespondencija Vatroslava Jagića, Knjiga 1.*, 23). U svojoj autobiografiji Jagić piše: “Она је [тј. мајка, оп. А. Ф.] била моја дописница почевши од године 1851, кад сам ушао у орфанотрофиј, али од тих се писама ниједно није сачувало, већ најранија се односе на мој боравак у Бечу, има их у свему 47; тек 3-4 падају у позније време, кад сам се већ вратио у Загреб” (В. ЈАГИЋ, *Спомени мојега живота, I део*, 30). “Stanka Rešetar nije varaždinskom muzeju predala potpunu prepisku Jagićeve majke, svoje bake, nego je izlučila najveću čest tih pisama, ne htijući da bi se iznijelo na javu mišljenje Jagićeve majke Ane o braku njenoga oca i majke Sidonije” (K. FILIĆ, n. dj., 23).

– izuzmemo li jedino pismo koje je “naslovljeno na sve sinove,⁹⁴ ali zapravo upućeno Vatroslavu Jagiću”,⁹⁵ uočavamo da majka svoje pismo sinu uvijek započinje s dvorječnim pridjevsko-imeničkim pozdravom *Dragi Nacek!* – kratko, a opet brementeo ljubavljubrižne majke; majčina pisma većinom završavaju s “ostajem tebe ljubeća Mati”.⁹⁶

2.4. KRATAK POGLED NA INVOKACIJSKE POZDRAVE U KNJIZI ПИСЬМА И. В. ЯГИЧА К РУССКИМ УЧЕНЫМ 1865 – 1886 I KORESPONDENCIJA VATROSLAVA JAGIĆA, KNJIGA 2.

U knjizi *Письма И. В. Ягича к русским ученым 1865 – 1886*, čiji je izdavač Akademija nauka SSSR, kronološkim je redom objavljeno 357 Jagićevih pisama upućenih tridesetsedmorici korespondenata, mahom poznatih ruskih lingvista, odnosno lingvista koji su djelovali na širem području Rusije (među adresatima su, uz ostale, I. I. Sreznjevski, V. I. Lamanski, A. A. Potebnja, A. A. Kunik, J. K. Grot, J. N. Baudouin de Courtenay, A. A. Šahmatov, F. E. Korš, N. A. Popov, A. N. Veselovski). Pisma su najvećim dijelom pisana ruskim jezikom, a manjim njemačkim⁹⁷ i hrvatskim⁹⁸ (uz pisma pisana potonjim dvama jezicima donose se i prijevodi na ruski).

Ne težeći iscrpnim opisima invokacijskih pozdrava u njima, navest ćemo samo neke od uočenih značajki vezanih uz pisma upućena Izmailu Ivanoviču Sreznjevskom, kojemu Jagić u svojem “zagrebačkom razdoblju”⁹⁹ (1865. – 1871.) piše hrvatskim jezikom¹⁰⁰ (uglavnom ćirilicom), a u “odeskom” i “berlinskom razdoblju”¹⁰¹ ruskim jezikom. Invokacijski pozdravi u pismima pisanim hrvatskim jezikom uglavnom slijede strukturu, a manjim dijelom i sastavnice pisama znanstvenicima u 1. knjizi *Korespondencija Vatroslava Jagića* – riječ je o dvorječnim,

⁹⁴ To odaje invokacijski pozrav “Draga dčca!”

⁹⁵ J. HAMM, n. dj. 35.

⁹⁶ I Jagić neizmjereno voli svoju majku. O toj ljubavi, uz ostalo, svjedoče njegovi *Спомени* u kojima majku spominje riječima: “добра мајка”, “добра мајчица”, “моја добра мајка”, “моја драга мајка” ... Opisujući njezin prerano ugasli život, piše: “Није јој било него 47 година, узорна жена, премила ретка мајка, пуна здравога смисла и неограниченог пожртвовања за своју децу...” (B. JAGIĆ, *Спомени мојега живота, I део*, 75).

⁹⁷ Njemačkim su jezikom pisana pisma adresirana na A. A. Kunika, E. A. Vol'tera i V. V. Radlova.

⁹⁸ Hrvatskim su jezikom pisana pisma adresirana na I. I. Sreznjevskoga i I. A. Baudouina de Courtenaya.

⁹⁹ Jagićeva su pisma u knjizi poredana kronološki, a pojedina su razdoblja nazvana po mjestu Jagićeva življenja u vrijeme slanja pisama (*загребски период, оддески период, берлински период, петербуршки период*).

¹⁰⁰ Iznimkom su dva posljednja pisma pisana ruskim jezikom.

¹⁰¹ Iz “peterburškoga razdoblja” nema pisama – ono počinje Jagićevim dolaskom na ispražnjeno mjesto profesora na Katedri za slavensku filologiju Petrogradskoga sveučilišta (nakon smrti Sreznjevskoga).

trorječnim ili višerječnim pridjevsko-imeničkim izrazima pisanim gotovo isključivo u zasebnom retku s uskličnikom na kraju, bez antroponimijskih sastavnica. Primjetno je da invokacijski pozdrav nikad ne sadržava pridjev *dragi* (čest u Jagićevim pismima uvrštenim u 1. knjigu *Korespondencija Vatroslava Jagića*), a češće nego ondje Jagić rabi pridjevske složenice – npr. *mnogocijenjeni*, *mnogopoštovani*, *mnogouvažavani*, *velecijenjeni*, *velepoštovani*, *veleštovani*, *visokocijenjeni*, *visokopoštovani* – od kojih većinu ne nalazimo u pismima hrvatskim kolegama znanstvenicima, ali koji nisu nepoznanicom u onovremenoj pisanoj korespondenciji među hrvatskim znanstvenicima.¹⁰² Primjeri:

Visokopoštovani gospodine!, Mnogopoštovani gospodine!, Poštovani gospodine i prijatelju!, Mnogocijenjeni gospodine i prijatelju!, Velepoštovani gospodine i preljubazni prijatelju!, Visokocijenjeni moj prijatelju i zaštitniče...

Jagićeva pisma upućena Sreznjevskom u “odeskom” i “berlinskom razdoblju”, pisana su isključivo ruskim jezikom, a invokacijski pozdravi u njima imaju značajke ruske pisane konverzacijske prakse onoga vremena. Najčešće je riječ o invokacijskim pozdravima koji počinju pridjevom (izrazom poštovanja i uvažavanja), a iza njega slijedi antroponimijska formula Sreznjevskoga sastavljena od njegova osobnoga imena i patronima (tj. imena po ocu, rus. *отчество*). Primjeri:

Многоуважаемый Измаил Иванович!; Душевноуважаемый Измаил

Иванович.; Многоуважаемый, высокопочтеннейший Измаил Иванович!;

Ваше превосходительство, многоуважаемый Измаил Иванович!

Donosimo i nekoliko invokacijskih pozdrava iz istoga vrela kojima počinju Jagićeva pisma upućena drugim adresatima (njihovo je prezime ispisano u zagradi iza invokacijskoga pozdrava):

Многоуважаемый Владимир Иванович! (Lamanski); Милостивый государь Александр Афанасьевич! (Potebnja); Многоуважаемый Нил Александрович! (Роров); Многоуважаемый Яков Карлович! (Grot); Многоуважаемый друг Александр Николаевич! (Veselovski); Милостивый государь Алексей Александрович! (Šahmatov).

Ovih nekoliko primjera odrazom je najzastupljenijega tipa invokacijskih pozdrava u Jagićevim pismima njegovim kolegama iz Rusije – osobnomu imenu i patronimu najčešće prethodi pridjev *многоуважаемый* (kojemu je katkad dodana imenica) ili pak sintagma *милостивый государь*. Potonji se pozdravni obrazac u predrevolucionarnoj Rusiji rabio pri usmenom i pisanom uljudnom obraćanju.¹⁰³

¹⁰² Usp. A. JEMBRIH, *Korespondencija iz Jagićeve ostavštine pohranjene u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici*, Fakultet Hrvatskih studija, Zagreb, 2022.

¹⁰³ Usp. <http://feb-web.ru/feb/ushakov/ush-abc/04/us160905.htm?cmd=0&istext=1>. Od navedenih se invokacijskih pozdrava bitno razlikuje *Ваше высокопревосходительство!*, kojim započinje svako pismo upućeno I. D. Deljanovu, “министру народного просвещения России”.

U 2. knjizi *Korespondencija Vatroslava Jagića*¹⁰⁴ sabrano je 260 pisama kojima je Jagić primatelj, a pošiljatelji su kolege znanstvenici koji mu pišu iz Rusije. Pisma su uglavnom pisana ruskim jezikom, a manji je broj njih pisan njemačkim,¹⁰⁵ hrvatskim¹⁰⁶ ili poljskim jezikom.¹⁰⁷ Navodeći neke od primjera invokacijskih pozdrava, predočit ćemo njihovu najčešću strukturu i sastavnice:

Душевноуважаемый Игнатий Викентьевич. (Selivanov); *Дорогой, душевноуважаемый Игнатий Викентьевич.* (Selivanov); *Многоуважаемый Игнатий Викентьевич,* (Veselovski); *Глубокоуважаемый Ватрослав Викентьевич!* (Žitecki); *Дорогой и многоуважаемый Ватрослав Викентьевич!* (Kondakov); *Дорогой Игнатий Викентьевич!* (Kondakov); *Милостивый государь Игнатий Викентьевич!* (Potebnja); *Hochgeehrter Freund!*¹⁰⁸ (Schiefner); *Hochgeehrter Herr Kollege!* (Kunik); *Poštovani prijatelju!* (Bogišić); *Mnogopoštovani prijatelju!* (Bogišić); *Visokoštovani gospodine i prijatelju!* (Bogišić); *Szanowny Panie Profesorze,* (Karłowicz)¹⁰⁹; *Velectěný Pane!* (Perwolf).¹¹⁰

Primijetiti nam je da neki u svojim pismima Jagiću variraju invokacijske pozdrave,¹¹¹ a pojedinci ga uvijek pozdravljaju istim izrazom. Brojni su pridjevi kojima dopisnik izražava svoje poštovanje prema Jagiću (osobito kad je riječ o kolegama koji pišu ruskim jezikom): (*mnogo*)*poštovani*, *visokocijenjeni*, *visokoštovani*; *szanowny*, *velectěný*; *многоуважаемый*, *глубокоуважаемый*, *дорогой*, *любезнейший*, *почтеннейший*, *добрейший*... i njihove kombinacije (npr. *дорогой и многоуважаемый*; *дорогой, душевноуважаемый*; *многоуважаемый и добрейший*).

Usporedbom invokacijskih pozdrava u Jagićevoj korespondenciji na različitim jezicima potvrđuje se činjenica da se pozdravi općenito, pa tako i oni invokacijski u pisanoj komunikaciji, razlikuju. U invokacijskim pozdravima u ruskim jezikom pisanim pismima iza pridjeva u većini će primjera uslijediti rusificirano Jagićevo osobno ime (*Игнатий*) i patronim (*Викентьевич*), katkad će između pridjeva i antoponimā biti umetnuta imenica (npr. *государь*, *друг*, *товарищ*), a rijetko je imenici pred-

¹⁰⁴ J. HAMM (ur. i prir.), *Korespondencija Vatroslava Jagića. Knjiga 2.*

¹⁰⁵ Njemačkim jezikom Jagiću pišu Franz Anton Schiefner i Arist Aristovič Kunik.

¹⁰⁶ Hrvatskim jezikom Jagiću piše Baltazar (Valtazar) Bogišić.

¹⁰⁷ Poljskim jezikom Jagiću pišu Jan Karłowicz, Josef Perwolf i Aleksandar Pawiński.

¹⁰⁸ Schiefner uvijek svoja brojna pisma Jagiću počinje tim invokacijskim pozdravom.

¹⁰⁹ Karłowicz uvijek rabi taj invokacijski pozdrav. Usto, valja napomenuti da u službenoj komunikaciji poljskim jezikom nije uljudno postponirati prezime ili osobno ime izrazu *Szanowny Panie / Szanowna Pani* (dopušteno je rabiti titulu) (usp. Andrzej MARKOWSKI, *Kultura języka polskiego. Teoria. Zagadnienia leksykalne*, Wydawnictwo Naukowe PWN SA, Warszawa, 2008., 103).

¹¹⁰ Perwolf uvijek rabi taj invokacijski pozdrav.

¹¹¹ Navedene su samo neke od kudikamo brojnih varijacija invokacijskih pozdrava jer nam cilj nije bio prikazati sve različitosti, nego dati primjere koji svjedoče o varijantnosti pozdravnih obrazaca.

metnuta i osobna zamjenica *тој* (npr. *Дорогой мой друг, Ватрослав Викентьевич!*). Da je navođenje osobnoga imena i patronima uobičajeno u komunikaciji ruskim jezikom, potvrđuje i isprika Veselovskoga. Odgovarajući Jagiću, A. N. Veselovski svoje pismo ovako započinje: “Извините меня, если в начале этого письма я не выставил Вашего имени и отчества. Относительно последенего, по крайней мере, я всецело подлежу суду пословицы: Aus den Augen, aus dem Sinn. В живой практике я кое-как поддерживаю это необходимое в России знание; для корреспонденции у меня отведен в моей записной книжке особый отдел – отчеств. Мы с Вами не переписывались; Я Ваше отчество и забыл. Жду поправки от Вас.”¹¹² Jagićev odgovor naći ćemo u pismu uvrštenom u knjigu *Письма И. В. Ягича к русским ученым 1865 – 1886*: “Мое имя – Игнатий (я пишу В. от привычки; у нас когда-то переводили »Игнатий« словом »Ватрослав«, отчество – Викентиевич.”¹¹³

Navodeći inicijalno slovo imena u svojem potpisu, Jagić (potpisuje se V. Jagić) zbunjuje J. K. Grotu. Nazvavši ga u inicijalnom pozdravu Игнатий Викентьевич, u podrubnoj bilješki Grot piše: “Пишу так Ваше имя, по моим письменным отметкам, но между тем, видя в Вашей подписи V., желал бы узнать при случае, правильно ли мы Вас называем.”¹¹⁴

Baudouin de Courtenay ispričava se, pak, što ne zna Jagićev patronim (“извините што не знаю Вашего отчества”), pa ga pozdravlja s “*Милостивый Государь; Господин профессор.*”¹¹⁵ U idućem De Courtenayevu pismu uvrštenom u knjigu invokacijski pozdrav sadržava pogrešan patronim (“*Милостивый Государь, Игнатий Осипович!*”¹¹⁶). Tek će u trećemu pismu De Courtenay u invokacijskom pozdravu pravilno napisati i drugu sastavnicu antroponimijske formule – *Милостивый Государь, Игнатий Викентьевич!*”¹¹⁷

Jagiću se jedni u invokacijskom pozdravu obraćaju osobnim imenom *Ignac* (*Игнатиј*),¹¹⁸ a drugi njegovom hrvatskom prevedenicom *Vatroslav* (*Ватрослав*).¹¹⁹ Patronim (*отчество*) većina njih pravilno navodi (najčešće *Викентьевич*, rjeđe

¹¹² J. HAMM (ur. i pril.), *Korespondencija Vatroslava Jagića. Knjiga 2.*, 161.

¹¹³ В. В. ВИНОВАТОВ и Г. П. БЛОК (ред.), n. dj., 99.

¹¹⁴ J. HAMM (ur. i pril.), *Korespondencija Vatroslava Jagića. Knjiga 2.*, 171.

¹¹⁵ Isto, 107.

¹¹⁶ Isto, 156.

¹¹⁷ Isto, 243.

¹¹⁸ *Ignatius* je prva sastavnica dvostrukoga osobnog imena kojim je Jagić upisan u matičnu knjigu krštenih (B. JAGIĆ, *Спомени мојега живота, I део, 2*; Anđela FRANČIĆ, “Krsno ime Vatroslava Jagića u kontekstu imena krštenika upisanih u matičnu knjigu prebende sv. Vida u Varaždinu (1831. – 1840.), Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Razred za filološke znanosti, *Filologija*, 80, Zagreb, 2023., 14.

¹¹⁹ Tako su prevodili (uz *Ognjoslav*) prvu sastavnicu njegova krsnog imena u zagrebačkoj gimnaziji (1852. – 1854.) (B. JAGIĆ, *Спомени мојега живота, I део, 2*).

Викентиевич), ali ima i onih (već smo spomenuli Baudouina de Courtenaya) koji griješe – tako ga Попов oslovljava s *Ватрослав Власьевич* i *Ватрослав Вячеславович*.¹²⁰ Nekolicina (J. K. Grot, I. M. Martinov i P. G. Vinogradov) Jagića imenuju Викентий Игнатьевич.

Pretkazivo je da pisma pisana hrvatskim, njemačkim i poljskim jezikom (pošiljatelj Pawiński, Perwolf i Karłowicz), koja su uvrštena u 2. knjigu *Korespondencija Vatroslava Jagića* neće sadržavati ruski obrazac invokacijskoga pozdrava s osobnim imenom i patronimom. Iznimno će se među pismima uvrštenim u tu knjigu naići na invokacijski pozdrav u kojemu pošiljatelj pisma (npr. A. N. Pypin) spominje Jagićevo prezime (*Многоуважаемый г-н Ягич!*).

Katkad se iz inicijalnih pozdrava jasno iščitava hijerarhijski odnos među korespondentima. Očit su primjer za to invokacijski pozdravi u korespondenciji između Jagića i Alekseja Aleksandroviča Šahmatova (Jagićeva najmlađega dopisnika). Oni su pokazateljem kako se mlada osoba, u vremenu kad započinje njezino dopisivanje s Jagićem još znanstveno neafirmirana (Šahmatov),¹²¹ obraća svojem uzoru, osobi koju iznimno cijeni. Prvo pismo Šahmatov piše Jagiću još kao gimnazijalac, u drugoj polovici ožujka 1881. U njemu, kao i u mnogima koja slijede, invokacijski pozdrav glasi: *Многоуважаемый господин академик!* Jagić u početku “otpozdravlja” bez invokacijskoga pozdrava ukomponiravši vokativnu sintagmu u nepočetni dio prve rečenice u pismu. Npr. ...*молодой друг...*, ...*любезный молодой друг...*, ... *молодой мой друг...*.... Tek nakon godinu i pol dana dopisivanja s Jagićem (31. kolovoza 1882.) Šahmatovljevi će inicijalni pozdrav glasiti *Многоуважаемый Игнатий Викентьевич*, a proći će još neko vrijeme kad Jagić pisma upućena Šahmatovu bude započinjao inicijalnim pozdravom u čijem završnom dijelu rabi antroponimij-sku formulu – *Милостивый государь Алексей Александрович!*, *Дорогой друг Алексей Александрович!*, *Многоуважаемый Алексей Александрович!*...¹²²

Zagledanjem u korespondenciju među drugim znanstvenicima toga vremena uočavamo mnoge podudarnosti u invokacijskim pozdravima. Tako npr. hrvatski filolog Luko Zore, dopisujući se s Franjom Račkim, svoja pisma započinje ovim invokacijskim pozdravima: *Veleučeni gospodine!*, *Prečasni gospodine!*, *Mногоштовани gospodine!*, *Općešтовани gospodine!*, *Многопоштовани i učeni gospodine!*,

¹²⁰ J. HAMM (ur. i prir.), *Korespondencija Vatroslava Jagića. Knjiga 2.*, 185, 280.

¹²¹ “Već kao gimnazijalac u Moskvi istraživao je u rukopisnim arhivima, a pod vodstvom F. F. Fortunatova proučavao poredbenu gramatiku, folklor i jezičnu povijest. Sa 16 godina objavio je prvi članak u Jagićevu *Archiv für slavische Philologie*. Studirao je na Moskovskom sveučilištu 1883–87., god. 1894. obranio disertaciju s područja ruske fonetike, a pet godina poslije bio je primljen u rusku Akademiju kao njezin najmlađi član u povijesti.” (<https://enciklopedija.hr/clanak/sahmatov-aleksej-aleksandrovic>, pristupljeno 20. veljače 2024.)

¹²² S. P. OBNORSKI (red.), 1947. A. A. *Шахматов 1864–1920. Сборник статей и материалов*. Издательство Академии наук СССР, Москва–Ленинград, 1947.

Veleučeni gospodine Predsjedniče!, Veleučeni i svijetli gospodine!, Veleučeni gospodine i velecijenjeni prijatelju!, Velepoštovani gospodine i velecijenjeni prijatelju!, Velepoštovani gospodine i prijatelju!, Mnogocijenjeni gospodine i prijatelju! Među Zorinim korespondentima bio je i Jagić, kojemu se obraća s: Veleučeni gospodine!, Veleučeni gospodine i prijatelju!, Mnogoučeni gospodine i prijatelju!, Mnogopoštovani gospodine i prijatelju!, Poštovani gospodine i prijatelju! itd.¹²³

2.5. INVOKACIJSKI POZDRAVI U KOMUNIKACIJI HRVATSKIM JEZIKOM DANAS

Protokom vremena mijene zahvaćaju sve segmente ljudskoga života, pa očekivano dolazi i do promjena u komunikacijskom modelu (i usmenom i pisanom). Svjedoci smo novina i u invokacijskim i u eksvokacijskim pozdravnim obrascima, pa tako i u invokacijskim pozdravima, sastavnicama invokacijskoga pozdravnog obrasca.

Osvrćući se na današnje pozdrave u usmenoj komunikaciji, Pavao Pavličić piše: “S pozdravima se nešto dogodilo. A što se dogodilo, jasno je: njihov se broj jako smanjio (...). Pozdravi su jedan po jedan izumirali kao egzotične ptice, i sad jedva da je još koji ostao (...). A nekad je to bilo drugačije. Nekad je čovjek učio pozdravljati (...), a kroz život je postupno sve više uvježbavao tu vještinu. Zato se iskusna i dobro odgojena osoba i izdvajala po tome što je nepogrešivo znala kome ide kakav pozdrav, kojim riječima i u kakvom tonu. Iz pozdrava se moglo sve razabrati. Kad bi tada čovjek vidio dvoje ljudi kako se pozdravljaju na ulici — pa čak ako ih ne bi ni vidio, nego samo čuo — mogao je točno razabrati u kakvu se društvenom odnosu ti ljudi nalaze. Znalo se tko je od njih gospodin a tko dama, znalo se tko je viši po položaju a tko niži, tko je stariji a tko mlađi”.¹²⁴

Invokacijski su pozdravi u današnjoj pisanoj komunikaciji zadržali neke sličnosti s prijašnjima, ali su očite i stanovite različitosti u odnosu na pisma napisana prije stotinjak godina. Danas se rijetko služimo klasičnim pismom (u kojem se tekst ispisuje na listu papira te se zemaljskom poštom šalje do primatelja). Takvu komunikaciju sve više zamjenjuje ona elektronička. I e-komunikacija u pravilu počinje invokacijskim pozdravom, koji je (kao i pozdrav u klasičnim pismima) ovisan o odnosu među korespondentima. Privatna pisma obično počinju pridjevom *dragi/*

¹²³ Ivo PERIĆ, “Pisma Luka Zore Valtazaru Bogišiću, Franji Račkom i Vatroslavu Jagiću”, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, *Analiz Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, 18, Dubrovnik, 1980., 314.

¹²⁴ Pavao PAVLIČIĆ, “Pozdrav”, *Vijenac*, 212, (<https://www.matica.hr/vijenac/212/pozdrav-14543/>, pristupljeno 15. siječnja 2024.). Na tragu navedenoga navoda jest i konstatacija Nede Pintarić (N. PINTARIĆ, n. dj., 122) temeljena na radu Maje Bratanić (M. BRATANIĆ, n. dj.): “Hrvatski lingvisti zapazili su pozdrave tek kad su se oni sociolingvistički promijenili”.

draga iza kojega slijedi osobno ime (npr. *Dragi Ivane,*), dok se nekadašnja brojnost pridjeva kojima se izražavalo poštovanje i uvažavanje u pismima upućenim primateljima s kojima nismo u prisnom prijateljskom ili rodbinskom odnosu, svela uglavnom na *poštovani* i (*rjeđe*) *cijenjeni*, iza kojih slijedi naziv funkcije ili prezime primatelja pisma (npr. *Poštovani gospodine profesore / Poštovani profesore Markoviću,*). I danas će se invokacijski pozdrav u pravilu ispisati u zasebnu retku (bez obzira na to je li riječ o službenoj komunikaciji ili o komunikaciji između više ili manje bliskih korespondenata), ali će se na njegovu završetku uglavnom bilježiti zarez.¹²⁵

U usporedbi s današnjom komunikacijskom praksom, invokacijski pozdravi u Jagićevim pismima upućenim kolegama i drugim osobama s kojima nije u srodstvu zvuče arhaično, a tu arhaičnu notu daju im pridjevi poput *mnogouvažavani*, *presvijetli*, *preuzvišeni*, *velemožni*, *velepoštovani*, *veleučeni*.¹²⁶

3. ZAKLJUČAK

Invokacijski su pozdravi u analiziranoj građi uglavnom višerječni vokativni izrazi pretežito pridjevsko-imeničke strukture, većinom izdvojeni u zaseban redak s uskličnikom na kraju. Uporaba određenoga invokacijskog pozdrava ovisi o više čimbenika, a ponajprije o odnosu između korespondenata – svoj će pozdrav bliskoj i dragoj osobi iz užega rodbinskog kruga Jagić početi s *dragi* (supruzi se, usto obraća i s *najdraža*, *ljubljeni* – pridjevima koji kazuju veći stupanj prisnosti), a tu će bliskost katkad naglasiti dodavanjem posvojnih zamjenica *moj/naš*. Inicijalni će pozdrav završiti u većini slučajeva hipokorističkim likom imena osobe kojoj piše ili, kad piše supruzi, navođenjem hipokorističnoga lika imenice koja kazuje njihovo

¹²⁵ Suvremeni pravopisi dopuštaju bilježenje i zareza i uskličnika na kraju, ali se razilaze u pravilu vezanom uz nastavak teksta koji dolazi u novom retku ako invokacijski pozdrav završava zarezom – Željko JOJIĆ i dr. (*Hrvatski pravopis*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2013, 92) te Stjepan BABIĆ, Božidar FINKA i Milan MOGUŠ (*Hrvatski pravopis*, Školska knjiga, Zagreb, 1996., 89) propisuju pisanje prve riječi malim početnim slovom, a Lada BADURINA, Ivan MARKOVIĆ i Krešimir MIČANOVIĆ (*Hrvatski pravopis*, Matica hrvatska, Zagreb, 2007., 59) velikim početnim slovom.

¹²⁶ Neke od navedenih pridjeva (npr. *mnogouvažavani*, *velemožni*) ne nalazimo u suvremenom leksičkom fondu hrvatskoga standardnog jezika, dok uz neke (npr. *presvijetli* i *preuzvišeni*) stoji objašnjenje da se njima obraća svjetovnom, odnosno visokom crkvenom dostojanstveniku (usp. Jure ŠONJE (ur.), *Rječnik hrvatskoga jezika*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Školska knjiga, Zagreb, 2000.; Vladimir ANIĆ, *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*, Novi Liber, Zagreb, 2004.; Matea BIRTIĆ i dr., *Školski rječnik hrvatskoga jezika*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje i Školska knjiga, Zagreb, 2012.; Ljiljana JOJIĆ (ur.) *Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 2015.). Pritom u *Velikom rječniku hrvatskoga standardnog jezika* (Lj. JOJIĆ (ur.), n. dj.) uz natuknicu *presvijetao* stoji odrednica *pov.*, a u *Školskom se rječniku hrvatskoga jezika* (Birtić i dr., n. dj.) uz natuknicu *presvijetli* donosi odrednica *zast.*

srodstvo – *ženica*. Komunikacija je s članovima užega rodbinskog kruga prisna, opuštena, neformalna. S druge strane, pri dopisivanju s korespondentima povezanim zajedničkim (u našem slučaju uglavnom znanstvenim) interesima, Jagić (ali i njegovi sudopisnici) upotrijebit će za vrijeme u kojem se odvija korespondencija konvencionalne invokacijske pozdrave – vokativne izraze većinom sastavljene od pridjeva (katkad dvaju) – kojima se iskazuje poštovanje, pristojnost, uglađenost, uljudnost te obzir prema primatelju pisma – i imenice *gospodin* (koja signalizira poštovanje, ali i distanciranost) te imenice koja označuje titulu, funkciju ili službu osobe kojoj je pismo upućeno.

Da se invokacijski pozdravi razlikuju od jezika do jezika, pokazuju, uz ostalo, pisma upućena Jagiću pisana ruskim, njemačkim i poljskim jezikom. Tako će npr. invokacijski pozdravi kolega iz Rusije pisani ruskim jezikom sadržavati tipičnu rusku antroponimijsku formulu sastavljenu od osobnoga imena i patronima (*отчества*) – Jagiću će se u pravilu obraćati s *Игнатиѣ/Ватрослав Викентьевич*, a Jagić će, odgovorajući im, u svojim invokacijskim pozdravima (tj. u invokacijski odzdravima upućenim s vremenskim odmakom) također pridjevu (kojim izražava poštovanje i uvažavanje) na početku invokacijskoga pozdrava postponirati osobno ime i patronim primatelja.

Usporedba invokacijskih pozdrava ograničenoga korpusa pisama na kojemu se temelji ovaj rad s invokacijskim pozdravima brojnih drugih vrela Jagićeve korespondencije, pokazat će je li ovaj uzorak odslikom njihovih bitnih značajki i njihove uklopljenosti u korespondencijski bonton Jagićeva vremena. Usto bi svakako valjalo istražiti i eksvokacijske pozdrave u Jagićevim pismima (promatrajući svezu invokacijskoga i eksvokacijskoga pozdrava u istom pismu) uključujući i njegov potpis kojim svako pismo završava.

IZVORI I LITERATURA

IZVORI

- 1/ Виктор Владимирович ВИНОГРАДОВ и Георгий Петрович БЛОК (ред.), *Письма И. В. Ягича к русским ученым 1865 – 1886*, Издательство Академии наук СССР, Москва–Ленинград, 1963.
- 2/ Josip HAMM (ur. i prir.), *Korespondencija Vatroslava Jagića. Knjiga 2. Pisma iz Rusije 1865 – 1886, I.*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1970.
- 3/ Ivana MANDIĆ HEKMAN (prir.), Nikola Andrić – *Vatroslav Jagić: Korespondencija 1890-1918*, Ex libris, Zagreb, 2009.
- 4/ *Matična knjiga krštenih Župe Grad Dubrovnik 1859. – 1866*. Državni arhiv u Dubrovniku (Zbirka matičnih knjiga rimokatoličkih župa), <https://www.family>

- search.org/ark:/61903/3:1:3Q57-L99X-2F3N?i=246&wc=9R2C-7M9%3A391644801%2C392152101%2C392153101&cc=2040054 (pristupljeno 8. ožujka 2024.).
- 5/ *Matična knjiga krštenih Župe svete Marije 1827. – 1850.* Hrvatski državni arhiv (Zbirka matičnih knjiga rimokatoličkih župa), <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q57-899C-GDJ2?i=206&wc=9RK1-HZV%3A391644801%2C391998301%2C391999101&cc=2040054> (pristupljeno 8. ožujka 2024.).
- 6/ *Matična knjiga krštenih Župe svetoga Marka 1866. – 1878.* Hrvatski državni arhiv (Zbirka matičnih knjiga rimokatoličkih župa), <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q5Q-G99X-6H?wc=9R27-K62%3A391644801%2C392137301%2C392137501&cc=2040054> (pristupljeno 8. ožujka 2024.).
- 7/ *Matična knjiga krštenih Župe svetoga Nikole u Varaždinu 1825. – 1854.* Državni arhiv u Varaždinu (Zbirka matičnih knjiga rimokatoličkih župa), <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q5Q-G99X-S9NY?i=256&wc=9R23-BZ8%3A391644801%2C392103401%2C392103701&cc=2040054> (pristupljeno 8. ožujka 2024.).
- 8/ *Matična knjiga vjenčanih Župe Volosko (1887. – 1906.).* Državni arhiv u Rijeci (Zbirka matičnih knjiga), <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q57-L99X-57WQ?i=131&wc=9R28-3T1%3A391644801%2C392376201%2C392376601&cc=2040054> (pristupljeno 8. ožujka 2024.).
- 9/ SKOK, Petar (ur.), *Korespondencija Vatroslava Jagića. Knjiga 1.*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1953.

LITERATURA

- 1/ Vladimir ANIĆ, *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*, Novi Liber, Zagreb, 2004.
- 2/ Stjepan BABIĆ, Božidar FINKA, Milan MOGUŠ, *Hrvatski pravopis*, Školska knjiga, Zagreb, 1996.
- 3/ Lada BADURINA, Ivan MARKOVIĆ, Krešimir MIĆANOVIĆ, *Hrvatski pravopis*, Matica hrvatska, Zagreb, 2007.
- 4/ Matea BIRTIĆ i dr., *Školski rječnik hrvatskoga jezika*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje i Školska knjiga, Zagreb, 2012.
- 5/ Goranka BLAGUS BARTOLEC, "Pozdravi kao leksikografske jedinice", *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 38 (1), Zagreb, 2012., 19–36.
- 6/ BRATANIĆ, Maja, "»Bok, gospođo profesor!« (O nesigurnosti u porabi pozdravnih formula u suvremenom hrvatskom jeziku)", *Teorija i mogućnosti primjene pragmatlingvistike*, HDPL, ur. Lada BADURINA, Zagreb–Rijeka, 1999., 103–114.

- 7/ Dubravka BREZAK-STAMAC, "Književno-povijesni pregled poslanica u stihu i prozi u povijesti europskoga pjesništva od antike do renesanse", Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i Odjel za rusistiku, *Croatica et Slavica Iadertina*, VIII/II, Zadar, 2012., 403–438.
- 8/ Stjepan DAMJANOVIĆ, *Opširnost bez površnosti. Podsjetnik na život i djelo Vatroslava Jagića*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2006.
- 9/ Stjepan DAMJANOVIĆ, "Franjo Rački u Jagićevim "Spomenima mojega života", Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku, *Analiza Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku*, 30, Osijek, 2014., 21–31.
- 10/ Mirko DEANOVIĆ, "Milan Rešetar 1. II. 1860. – 14. I. 1942.", *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, 54, Zagreb, 336–361.
- 11/ Krešimir FILIĆ, *Lik Vatroslava Jagića*, vlastita naklada, Varaždin, 1963.
- 12/ Anđela FRANČIĆ, "Krsno ime Vatroslava Jagića u kontekstu imena krštenika upisanih u matičnu knjigu prebende sv. Vida u Varaždinu (1831. – 1840.)", *Filologija*, 80, Zagreb, 2023., 1–18.
- 13/ Zrinjka GLOVACKI-BERNARDI, "Pozdravljanje i oslovljavanje u svakodnevnom razgovoru", *Proizvodnja i percepcija govora*, FF press, ur. Vesna MILDNER i Mario LIKER, Zagreb, 2010., 396–405.
- 14/ Josip HAMM, "Vatroslav Jagić i Poljaci", *Rad JAZU*, 282, Zagreb, 1951., 75–222.
- 15/ *Hrvatski bibliografski leksikon, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013 – 2024., <https://hbl.lzmk.hr/clanak/5826> (pristupljeno 5. ožujka 2024.).
- 16/ *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013 – 2024., <https://www.enciklopedija.hr/clanak/casopis> (pristupljeno 12. ožujka 2024.).
- 17/ *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013 – 2024., <https://www.enciklopedija.hr/clanak/sahmatov-aleksej-aleksandrovic> (pristupljeno 11. ožujka 2023.).
- 18/ *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013 – 2024. <<https://www.enciklopedija.hr/clanak/sisic-ferdo>> (pristupljeno 5. ožujka 2024.).
- 19/ Neda IVANETIĆ, "Pozdravne formule u rječnicima", *Filologija*, 36–37, Zagreb, 2001., 221–234.
- 20/ Ватрослав ЈАГИЋ, *Спомени мојега живота, I део (1838–1880)*, Српска краљевска академија, Београд, 1930.
- 21/ Ватрослав ЈАГИЋ, *Спомени мојега живота, II део (1880–1923)*, Српска краљевска академија, Београд, 1934.
- 22/ Alojz JEMBRIH, *Korespondencija iz Jagićeve ostavštine pohranjene u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici*, Fakultet Hrvatskih studija, Zagreb, 2022.

- 23/ Ljiljana JOJIĆ (ur.), *Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 2015.
- 24/ Željko JOZIĆ i dr., *Hrvatski pravopis*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2013.
- 25/ Lucija KREŠIĆ NACEVSKI, "Hrvatski latinist Franjo Niger i njegov *Modus epistolandi* – renesansni europski bestseller", *Studia classica anniversaria: прилози од међународната научна конференција одржана по повод 70 години од Институтот за класични студии, Скопје, 22-23 ноември, 2016.*, Филозофски факултет, гл. ур. Весна ТОМОВСКА Скопје, 2017., 245–256.
- 26/ Maria Rita LETO, "Rešetarova pisma Vatroslavu Jagiću u zagrebačkoj Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici", *Zbornik o Milanu Rešetaru književnom kritičaru i filologu.*, Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa Beč, 25. rujna 2004. Dubrovnik, 1. – 2. listopada 2004., Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, ur. Tihomil MAŠTROVIĆ, Zagreb, 2005., 361–398.
- 27/ Tomislav LIPLJIN, *Rječnik varaždinskoga kajkavskog govora*, Gerestin, Varaždin, 2002.
- 28/ Snježana MAJDANDŽIĆ-GLADIĆ, "(Ne)važnost počasnih naslova klerika", *Vjera i djela: Portal katoličkih teologa*, <https://www.vjeraidjela.com/nevaznost-pocasnih-naslova-klerika/> (pristupljeno 6. ožujka 2024.).
- 29/ Ivan MARKOVIĆ, "Hrvatski pismovnici u 19. stoljeću", *Hrvatski jezik: povijest i uloge nastavnog predmeta*, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 2023., 91–108.
- 30/ Andrzej MARKOWSKI, *Kultura języka polskiego. Teoria. Zagadnienia leksykalne*, Wydawnictwo Naukowe PWN SA, Warszawa, 2008.
- 31/ Žarko MULJAČIĆ, "Osobna imena u Dubrovniku (župa Grad) od 1800. do 1900. god. (prilog statističko-strukturalnoj analizi naših antroponima)", *Filologija*, 4, Zagreb, 1963., 111–128.
- 32/ Обнорский, Сергей Петрович (ред.), А. А. *Шахматов 1864–1920. Сборник статей и материалов*, Издательство Академии наук СССР, Москва–Ленинград, 1947.
- 33/ Pavao PAVLIČIĆ, "Pozdrav", *Vijenac*, 212, <https://www.matica.hr/vijenac/212/pozdrav-14543/> (pristupljeno 15. siječnja 2024.).
- 34/ Ivo PERIĆ, "Pisma Luka Zore Valtazaru Bogišiću, Franji Račkom i Vatroslavu Jagiću", *Analiz Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, Dubrovnik, 1980., 313–340.
- 35/ Bernardina PETROVIĆ, Maja MATIJEVIĆ, Lobel FILIPIĆ, "O leksikografskom opisu pozdravnih obrazaca u hrvatskom jeziku", *O jeziku zboriti. Zbornik radova u čast prof. dr. sc. Nedi Pintarić Kujundžić*, FF press, Zagreb, 2023., 355–362.
- 36/ Neda PINTARIĆ, *Pragmemi u komunikaciji*, Zavod za lingvistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2002.

- 37/ Slobodanka PRTIJA, *Kako su Grci i Rimljani pisali pisma: Antička epistolarna teorija*, Udruženje za filozofiju i društvenu misao, Banja Luka, 2016.
- 38/ Dubravka SMAJIĆ, Irena VODOPIJA, "Pozdrav i odzdrav kao elementarni pragmemi jezičnoga bontona", *Pannoniana: časopis za humanističke znanosti*, 1, Osijek, 2016., 82–90.
- 39/ Diana STOLAC, "Obraćanja čitateljima u trima Divkovićevim knjigama", *Matija Divković i kultura pisane riječi II.*, Hrvatska sveučilišna naklada, ur. Dolores GRMAČA, Marijana HORVAT, Marko KARAMATIĆ, Zagreb, 2017., 279–293.
- 40/ Jure ŠONJE (ur.), *Rječnik hrvatskoga jezika*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Školska knjiga, Zagreb, 2000.

SUMMARY

INVOCATION GREETINGS IN THE CORRESPONDENCE OF VATROSLAV JAGIĆ

This paper examines invocation greetings in the letters included in the book *Korespondencija Vatroslava Jagića. Knjiga 1.* (Zagreb, 1953). It covers around 500 letters where Jagić is either the sender or recipient. Following a brief introductory section, there is a presentation and tabular display of invocation greetings, followed by an analysis of their structural, linguistic, and orthographic features. Additionally, a comparison is made with invocation greetings in other sources, predominantly letters written in the Russian language either by Jagić or addressed to him. Finally, the concluding part of the paper provides a summary of the key features of invocation greetings found in the examined book of Jagić's correspondence, emphasizing their dependence on the recipient and their place within the epistolography of that time.

Key Words: correspondence; invocation greetings; Vatroslav Jagić.